

Veijo Määttänen

ITSENÄISTYVIEN NUORTEN KÄSITYKSIÄ TUEN TARPEESTA
SIJAISHUOLLOSSA

Sosiaali- ja terveystieteiden
Kuntoutusohjauksen ja -suunnittelun koulutusohjelma
2009

ITSENÄISTYVIEN NUORTEN KÄSITYKSIÄ TUEN TARPEESTA SIJAISHUOLLOSSA

Määttänen, Veijo
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Kuntoutusohjauksen ja -suunnittelun koulutusohjelma
maaliskuu 2009
Saaristo, Sirpa SHO, Sallinen, Merja TtM
YKL: 37.42
Sivumäärä: 57

Asiasanat: nuoret, itsenäistyminen, tukeminen, sijaishuolto, lastensuojelulaitokset

Tämän opinnäytetyön aiheena oli tutkia itsenäistyvän nuoren tuen tarvetta sijaishuoltolaitoksessa. Tutkimuksen keskeinen ajatus oli selvittää, miten sijoitettu nuori kokee arjessa esiin tulevan tuen tarpeensa. Tutkimus yrittää myös valottaa ohjaajan roolia tuen antajana sekä erilaisten arjen työkalujen merkitystä nuorelle. Työkaluja ovat esimerkiksi asiakassuunnitelma, kasvatussuunnitelma ja nuortenkokoukset. Tutkimuksen kolmas aihe oli hahmottaa nuorten käsityksiä sijaishuollon nivelvaiheissa tapahtuvan tuen tarpeellisuudesta ja määrästä.

Tutkimus toteutettiin syksyllä 2008. Mukana oli kuusi Lehmuskolo oy:n sijaishuollon 15-17-vuotiasta nuorta. Kvalitatiivisen tutkimuksen tiedonhankinnan perustana oli haastattelututkimus, ja haastattelun lähtökohtana oli teemahaastattelu. Nuorten haastatteluaineistosta pyrittiin löytämään yhdenmukaisuuksia ja mahdollisia poikkeavuuksia eri teemoista.

Tutkimuksen mukaan sääntöjen noudattamista pidettiin hyvänä asiana, vaikka niiden määrä ja sisältö poikkesivat jonkun verran eri sijaishuoltolaitoksissa. Sääntöjen tulisi olla tarkoituksenmukaisia. Laitoksen ulkopuolisesta tuesta vanhempien ja kavereiden roolia korostettiin. Myös koulutuksen merkitys ymmärrettiin. Sosiaalityöntekijän merkitys koettiin hyvin vähäiseksi.

Nuoret odottivat ohjaajilta arjen tilanteissa enemmän läsnäoloa. Ohjaajan ja omaohjaajan rooli painottui käytännön asioiden hoitajaksi. Toisaalta nuorten tietämys erilaisista suunnitelmista, kokouksista tai virastoasioinneista osoittautui paikoin heikoksi. He eivät kaivanneetkaan jotain toimintoa helpottamaan heidän elämäänsä, koska he eivät olleet tietoisia siitä. Lisäksi arjen toiminnan ja suunnittelun välineet osoittautuivat tuen kannalta osin puutteellisiksi. Nuoret saattaisivat myös kaivata enemmän tukea sijaishuoltopaikan muutos- eli nivelvaiheissa.

Nuoret halusivat, että ohjaajat kykenisivät ottamaan huomioon heidän ikätasonsa arkipäivän toiminnoissa. Nuoret myös korostivat, että sääntöjen noudattaminen on aiheellista, mutta niiden tulisi olla tarkoituksenmukaisia ja kohtuullisia. Nuoret eivät pitäneet erilaisia toiminnan ja suunnittelun välineitä välttämättä itselleen tärkeinä.

1 ADOLESCENTS WHO ARE BECOMING INDEPENDENT AND THEIR VIEWS ON HOW MUCH SUPPORT THEY NEED IN FOSTER CARE

Määttänen, Veijo

Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Rehabilitation Counselling and Planning

April 2009

Saaristo, Sirpa PT, Sallinen, Merja MSc

PLC: 37.42

Number of pages: 57

Key words: adolescents, independent, foster care, foster home, support,

The purpose of this thesis is to study how much support adolescents feel they need in foster homes. The main idea is to find out how a young person feels about the need of support in everyday life. The research also tries to shed light on a supervisor's role as a support person and assess the significance of structures in the adolescents' everyday life. These structures include, for instance, client plans, upbringing plans and joint meetings between supervisors and the youth. The third aim of this research was to perceive the adolescents' opinions on the necessity and quantity of support at node points in foster care.

The research was carried out in autumn 2008. The participants, six teenagers between 15 and 17 years of age, were all from Lehmuskolo foster care units. Theme interviews formed the basis of this qualitative research. Conformabilities and deviations on various themes were sought from amongst the interview material.

According to this research, complying with rules was viewed positively, although the quantity and content of the rules slightly varied between different foster care units. The rules should be appropriate. Of external support the roles of parents and friends were emphasized. The significance of education was understood, but the relevance of a social worker was considered marginal.

The adolescents expected the supervisors to be more present in everyday situations. The role of the supervisor and the personal supervisor was mainly to take care of practical matters. On the other hand, the adolescents had poor knowledge of various plans, meetings and visits to offices. Therefore they didn't miss certain procedures to ease their lives because they weren't aware of these procedures. The adolescents might also require more support at node points in foster care.

The adolescents wanted their supervisors to take into consideration their age level in everyday activities. They also emphasized the importance of adhering to rules, but that the rules should be appropriate and reasonable. The tools of activities and planning were not considered necessary.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	LASTENSUOJELU.....	8
	2.1 Lastensuojelutyön tehtävät.....	9
	2.2 Avohuollon tukitoimenpiteet	10
	2.3 Huostaanotto	10
	2.4 Sijaishuolto	11
	2.5 Jälkihuolto.....	11
	2.6 Syrjäytyminen	12
	2.7 Kuntoutus lastensuojelussa	13
3	NUOREN TUKEMINEN.....	14
	3.1 Osallisuus.....	15
	3.2 Psykososiaalinen toimintakyky.....	17
	3.3 Vanhemmuus	18
	3.4 Sosiaaliset suhteet sijaishuollossa.....	20
	3.5 Omaohjaajasuhde.....	22
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	23
	4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävä	23
	4.2 Kohderyhmä.....	23
	4.3 Tutkimusmenetelmä.....	24
	4.4 Lastensuojelun asiakas tutkimuksen kohteena.....	25
	4.5 Kielen merkitys.....	26
	4.6 Haastattelujen toteutus	26
	4.7 Aineiston käsittely ja tulkinta	27
5	TUTKIMUSTULOKSET	28
	5.1 Nuorten käsityksiä tuen tarpeestaan.....	29
	5.2 Osallistuminen	29
	5.2.1 Arjen toiminnot ja säännöt	33
	5.2.2 Laitoksen ulkopuolinen tuki.....	36
	5.3 Ohjaajan rooli.....	40
	5.3.1 Ohjaaja psykososiaalisen tuen antajana	40
	5.3.2 Ohjaajan rooli arkitoimintojen opastajana	46
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	47

7	POHDINTA.....	49
7.1	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	49
7.2	Tutkimustulosten tarkastelua	51
7.3	Jatkotutkimusehdotuksia.....	54
	LÄHTEET	56

2 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä haetaan näkökulmaa sijaishuoltoon, jonka olennainen osa on tuen tarve ja sen saaminen. Arki on lastensuojelussa tärkeä työkalu. Sen varassa on paljon tilanteita ja hetkiä, jolloin nuorelle tarjoutuu mahdollisuus kasvaa ja kehittyä turvallisessa ympäristössä omaksi persoonakseen. Sijaishuollon työntekijät, ohjaajat, tekevät arjen mahdolliseksi. Heidän kykynsä tukea nuorta yksilöllisesti on avain arjen mahdollistajana. Heidän harteilleen lasketaan paljon tehtäviä, joista tässä opinnäytetyössä tutkitaan vain osaa.

Lasten kokemuksiin perustuvia tutkimuksia on tehty varsin vähän. Varsinkin Suomessa tehdyt tutkimukset ovat rajoittuneet usein lainsäädännön kautta lähestyviin tutkimuksiin. Kansainväliset tutkimukset eivät kuvaa suomalaisten sijaishuollon asiakkaiden mielipiteitä tai ajatuksia. (Pösö 2004, 202.)

Joskus on vaikea sanoa, missä vaiheessa tai missä iässä lapsesta tulee nuori. Lapsella tarkoitetaan lastensuojelulain mukaan alle 18-vuotiasta ja nuorella 18-21-vuotiasta (Lastensuojelulaki 2008, 6§). Laissa ei kuitenkaan ole tarkkaa määritystä siitä, mikä on nuoren henkilön alaikäraja.

Tämän opinnäytetyön kohderyhmässä 15-17 –vuotiaita. Lain mukaan he siis ovat lapsia. On kuitenkin luonnollista, että tässä yhteydessä heitä kutsutaan nuoriksi henkilöiksi eli nuoriksi. Lain mukaan he ovat lapsia, mutta henkilöinä he ovat nuoria ja kuuluvat nuorisoon. Lastensuojelulain määrittelyissä heihin pätee lapsen oikeudet, mutta toimijoina he ovat nuoria.

Itsenäistyvän nuoren ongelmista eräs on saada hänet motivoitumaan omien asioidensa ja oman tulevaisuutensa suunnitteluun. Suikkanen, Martti ja Linnakangas (2004, 183) tutkivat hyviä käytäntöjä syrjäytymisuhan alla oleville itsenäistyville nuorille opetus-, työvoima-, nuoriso-, sosiaali- ja terveystoimen yhteisessä kuntoutuskokeilussa. Tutkimuksessa todettiin, että kuntoutusraha on jossain tapauksessa hyvä motivointikeino. Se ei kuitenkaan ratkaise kaikkia ongelmia. Kun puhumme

koulukielteisestä nuoresta, keskeinen ongelma on motivoida nuori opiskelemaan. Tällaisissa tapauksissa kuntoutusraha on keskeinen motivointitapa. Motivoitumista tarvitaan usein myös suunniteltaessa erilaisia hoitoja tai terapioidia. Nuorilla on usein vahvoja mielipiteitä esimerkiksi mielenterveyspalveluista. He saattavat mieltää palvelujen käyttäjät ”hulluiksi”, joka vaikeuttaa heidän omaa hakeutumistaan palvelujen pariin. Koulutus- ja opiskelupaikkoja suunniteltaessa on ammatillisessa kuntoutuksessa tärkeintä huolehtia ensimmäiseksi perusongelmista, jonka jälkeen voidaan keskittyä oppimiseen.

Lastensuojeluosuus käsittelee lastensuojelua peruskäsitteistön keinoin. Lastensuojelu perustuu lakeihin ja sopimuksiin, joissa on säädetty asianmukaiset lastensuojelutoimet. Opinnäytetyössä on keskitytty käsittelemään aihetta lähinnä itsenäistyvään nuoreen kohdistuvien toimien kautta. Nuoren tukeminen jaetaan tässä työssä nuoren kykyyn ja mahdollisuuksiin itse vaikuttaa ja osallistua omien asioidensa hoitamiseen. Lisäksi nuoren tukemista tarkastellaan ohjaajien ja läheisten antaman tuen kautta.

Halusin korostaa lastensuojelussa lapsikeskeistä ja lapsen oikeuksiin liittyviä näkökohtia. Lastensuojelun historia ja tausta ovat tärkeitä, jotta voidaan kehittää nykyistä järjestelmää. Tämän työn yksi tarkoitus on syventää tietämystäni ja käsityksiäni tavasta tehdä nykypäivän lastensuojelutyötä ja ottaa se tapaan käyttöön työssäni lastensuojelualalla.

Lisäksi tarkastelen nuorten omaa näkökulmaa siitä, miten he ovat kokeneet lastensuojelun eri nivelvaiheet. Sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret joutuvat usein vaihtamaan sijoituspaikkaa, jotkut heistä useaan kertaan. Nämä nivelvaiheet vaikuttavat nuoren arjen elämään kiinteästi. Mitä joustavammin nuori siirtyy toiseen paikkaan, sitä enemmän siirtymisvaiheelta voidaan odottaa lastensuojelun sijoituksen päätyttyä. Kuntoutuksen käsitteillä sanottuna puhumme katkeamattomasta palveluketjusta (Järvikoski & Härkäpää 2004, 165).

3 LASTENSUOJELU

Lastensuojelu on lakien, asetusten ja kansainvälisten sopimusten säätelemä kokonaisuus, jonka tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (Lastensuojelulaki 2007, 1§). Lasten aseman merkitys ei kuitenkaan ole aina ollut itsestään selvä. Olemme kulkeneet pitkän tien lasten aseman korostamisessa niin kansainvälisellä kuin Suomen sisäisellä lainsäädännön tasolla.

Koti on perheen keskusyksikkö, jonka rooli eri vuosikymmeninä tai vuosisatoina on ollut tärkeä. Kodin merkitys on kuitenkin muuttunut melkoisesti eri aikakausina. Perheessä lapsen asema on ollut pitkälle 1900-luvulle saakka käytännössä ilman juridisia oikeuksia. Vanhemmat ovat saaneet päättää lapsensa oikeuksista lähes rajattomasti. Suomessa lainsäädännön kehittäminen on tuonut uusia mahdollisuuksia lapsen asemaan omana arvokkaana itseisarvonaan. Vuonna 1936 säädetyn lastensuojelulain myötä lapsen asema korostui. Se mahdollisti lapsen huostaanoton, jossa vanhemmat menettivät käytännössä oikeutensa kokonaisuudessaan sekä huoltajan että holhoojan asemaansa (Pösö 1993, 11).

Seuraava lakiuudistus tehtiin lähes viisikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1983. Sen keskeisimpinä ajatuksina oli kehittää lasten ja perheiden kasvuoloja ja kasvatusta. Siinä painotettiin ongelmien ennaltaehkäisyä, avohuoltona järjestettyjä tukitoimia, asiakkaan oikeusturvaa, lapsen etua ja yhteiskunnallisten palveluntarjoajien välistä yhteistyötä. 1980-luvulla tapahtui myös muita uudistuksia lastensuojelussa. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta korosti lapsen yksilöllisiä oikeuksia ja autonomiaa. (Pösö 1993, 11.)

Vuonna 2008 voimaan tullut lastensuojelulaki pohjautuu sekä Suomen perustuslakiin että Suomen ratifioimaan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen, jonka keskeinen asia on lapsen etu. Yhteiskunnalla on vastuu siitä, että lapsen perusoikeudet ja ihmisoikeudet toteutuvat (Taskinen 2007, 8). Laki korostaa, että lapsi on mukana kaikissa häntä koskevissa toimenpiteissä ja että hän voi vaikuttaa omien asioidensa

hoitoon. Tämä osallisuus tarkoittaa sitä, että lapsella on oikeus saada tietoa häntä itseään koskevista asioista ja hänellä on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin. (Uusi-Niemi-Pirhonen 2008.)

Ensisijainen vastuu lapsen kasvusta ja kehityksestä kuuluu lapsen vanhemmille. Yhteiskunnan vastuuna on lain mukaan tukea vanhempia tässä tehtävässä. Lapselle on kyettävä turvaamaan sekä ihmissuhteet, että hyvä kasvatusta ja hoito sekä ikä ja kehitystaso huomioiden riittävä valvonta ja huolenpito. Lisäksi kasvuympäristön on oltava suotuisa ja koulutukseen olisi oltava mahdollisuus. Lastensuojelulaissa puhutaan tässä yhteydessä lapsen edusta. (Uusi-Niemi-Pirhonen 2008.)

3.1 Lastensuojelutyön tehtävät

Yhteiskunta pyrkii vaikuttamaan lasten hyvinvointiin monin eri tavoin. Joskus lasten elämälle hyvin vieraatkin toimet voivat olla lastensuojelussa tärkeitä. Liikennesuunnittelu tai alkoholipolitiikka vaikuttaa varmasti lasten ja lapsiperheiden elämään, vaikka se ei ole suoranaista lastensuojelua. Lasten hyvinvointi on suuresti riippuvainen arjen ympäristöstä. Lastensuojelu käsitetäänkin usein lasten suojeluksi. Se ei ole vain lastensuojelun ammattilaisten työtä vaan muutkin toimialat ovat osallisena lasten hyvinvointiin. Lastensuojelu perustuu YK:n Lasten oikeuksien sopimukseen. (Uusi-Niemi-Pirhonen 2008.)

Uuden lastensuojelulain tiimoilta on tullut kunnille velvoite sekä edistää lasten ja nuorten hyvinvointia tietoa välittämällä heidän asioissaan että kehittää palveluverkosto sellaiseksi, että niin lasten huoltajat kuin lasten kanssa toimivat eri viranomaiset saisivat selville lasten, nuorten ja lapsiperheiden tuen tarpeen. (Lastensuojelulaki 2007, 2§.)

Lastensuojelu on jaettu kolmeen perustehtävään: lasten kasvuoloihin vaikuttamiseen, vanhempien kasvatustehtävän tukemiseen ja varsinaiseen lastensuojeluun. Lastensuojelun järjestämisestä vastaa kunta ja palvelujen sisällön tulee olla laajuudeltaan sellainen kuin tarve edellyttää. Varsinaista lastensuojelua ovat lastensuojelutarpeen selvitys, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus ja

huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. (Lastensuojelulaki 2007, 3§.)

3.2 Avohuollon tukitoimenpiteet

Interventiotilanteissa pyritään ensisijaisesti avohuollon tukitoimilla edistämään lapsen myönteistä kehitystä sekä parantamaan lapsesta vastaavien henkilöiden kasvatustaitoja ja –mahdollisuuksia. Tukitoimenpiteisiin on ryhdyttävä, jos 1) kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai 2) jos lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. (Lastensuojelulaki 2007, 34§.)

Avohuollon keskeisenä ajatuksena on tukea vanhempia heidän kasvatustyössään. Kuitenkin aina on ajateltava lapsen etua. Viranomaisten on kyettävä yhteistyöhön molempien vanhempien kanssa. Jos se ei onnistu, yhteistyötä on tehtävä sen kanssa, jonka luona lapsi asuu. Tukitoimet perustuvat aina vanhempien ja yli 12-vuotiaan lapsen suostumukseen. (Uusi-Niemi-Pirhonen 2008.)

3.3 Huostaanotto

Perusteet lapsen huostaanottamiseksi ovat viranomaisille selkeästä lainsäädännöstäkin huolimatta vaikea ja monimutkainen prosessi. Ei ole olemassa aukotonta ja tarkkaa säädöstä siitä, milloin huostaanottoon on ryhdyttävä. Lapsen etu on aina huomioitava, mutta asiassa on otettava huomioon myös monia muitakin tekijöitä. Aina ennen huostaanottoon ryhtymistä täytyy varmistaa, etteivät avohuollon tukitoimet ole mahdollisia tai riittäviä (Lastensuojelulaki 2007, 40§).

Lain mukaan huostaanottoon on ryhdyttävä ja järjestettävä sijaishuolto, kun lapsen kehitys tai terveys vaarantuu huolenpidon tai kasvuolosuhteiden puutteiden takia. Toinen syy huostaanottoon on, jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään käyttämällä päihkeitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muun vastaavanlaisen käyttäytymisen seurauksena. (Lastensuojelulaki 2007, 40§.)

3.4 Sijaishuolto

Laajasti tarkasteltuna sijaishuolto voidaan ymmärtää lapsen arjen ympäristönä, ammatillisen toiminnan kenttänä ja palvelujärjestelmän yhtenä toimintamuotona (Pösö 2004, 203). Lastensuojelulain mukaan lapsen sijaishuolto on huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikaismääräyksen nojalla järjestetyn lapsen kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan toteuttaa myös avohuollon tukitoimilla tai jälkihuoltona. Sijaishuoltoa toteutetaan olla perhehoitona, laitoshoidona tai muunlaisena hoitona (Uusi-Niemi-Pirhonen 2008.) Sijoituksesta tekee päätöksen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Hän valitsee lapselle sijoituspaikan. Päätöksen asiasta tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija. (Lastensuojelulaki 2007, 43§.)

Lastensuojelulain mukaan lapsella on sijaishuollossa erityisiä oikeuksia, joista esimerkkinä muiden muassa. oikeus saada tietoa omasta tilanteestaan, sekä oikeus laadukkaaseen sosiaalihuoltoon ja tarpeisiinsa sopivaan sijaishuoltopaikkaan. Lisäksi hänellä on oikeus käyttövaroihin, joiden suuruus on määritelty laissa. (Lastensuojelulaki 2007, 53-55§.)

Suomalaisen lastensuojelun perusajatuksena on, että sijaishuolto on väliaikaista. Lastensuojelun väliintuloilla eli interventioilla pyritään viimekädessä siihen, että lapsi palaa jossain vaiheessa takaisin kotiin, kun lapsen tai perheen tilanne ovat suotuisimmat kotona asumiseen. Sijoituksen aikana lapsi voi palautua takaisin kotiin, mutta palata taas uuteen sijoitukseen tilanteen huononnettua. Siksi lapsella voi olla lukuisia sijoituspaikkoja. (Pösö 2004, 203.)

3.5 Jälkihuolto

Sijaishuollon päättymisen jälkeen sosiaaliviranomaisten on järjestettävä huostaan otetulle lapselle jälkihuoltopaikka. Myös avohuollon tukitoimen alaiselle lapselle on järjestettävä paikka, jos sijaishuolto on kestänyt kauemman kuin puoli vuotta. Kuntien velvollisuus jälkihuoltoon päättyy viimeistään silloin, kun nuori täyttää 21 vuotta.

(Lastensuojelulaki 2007, 75§)

Jälkihuollon nuorelle on jo sijaishuolto paikassa tehty jälkihuoltosuunnitelma, jonka tarkoituksena on perehdyttää nuori hoitamaan itsenäistymiseen liittyviä asioita (Uusi-Niemi-Pirhonen 2008). Jälkihuoltosuunnitelmaan kirjataan yhdessä nuoren kanssa yksilöllisiä tavoitteita, joiden toteutumista arvioidaan säännöllisin väliajoin. Tavoitteet ovat käytännön asioita, jotka edesauttavat nuoren selviytymistä arkielämässä.

3.6 Syrjäytyminen

Syrjäytyminen on viime aikoina tullut yhä tiiviimmin esille kuntoutuksen käsitteistössä. Kuntoutuksen keskeinen tavoite on sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisy. Yleisesti tunnustetaan, että henkilön syrjäytyminen on sidoksissa yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan, mutta käytännön elämässä keskitytään vain toimimaan syrjäytymisriskiä lisäävien yksilöllisten tekijöiden parissa. (Järvikoski 2004, 135.)

Syrjäytyminen voidaan myös nähdä prosessina, jossa on kolmenlaisia tasoja: makro-, meso- ja mikrotasot. Makrotasot ovat prosesseja, jotka ovat yhteiskunnallisia, rakenteellisia vaikuttajia. Mesotasolla ymmärretään erilaisia organisaatio- ja yhteisötason vaikuttajia ja mikrotasolla yksilö- ja pienryhmätasoisia vaikuttajia. Makrotasoisia ilmiöitä ovat esimerkiksi korkea työttömyysaste, suuret tuloerot, sekä ihmisten erilaisuuteen liittyvät ennakkokäsitykset. Mesotasoisiksi ilmiöiksi luokitellaan muiden muassa leimaamis- ja syrjäntäilmiöt, joiden kohteena on henkilöiden erilaisuus. Mikrotasoisia ilmiöitä ovat henkilöiden yksilölliset syyt. Niistä esimerkkinä voidaan mainita koulutustason vähäisyys, alkeellisen asumistaso, ystävien ja luottamuksellisten ihmissuhteiden puuttuminen, elämänhallinnan ongelma, huono terveydentila tai työttömyys. Useamman kuin yhden yksilöllisen syyn esiintyminen voi merkitä sellaista syrjäytymisen riskiä, että voidaan perustella kuntoutumismahdollisuuksien arviointia. (Järvikoski 2004, 136.)

Olisi aivan liian yksiviivaista todeta, että kaikki lastensuojeluasiakkaat olisivat joko syrjäytyneitä tai syrjäytymisuhan alla olevia. Jos tutkisimme tilastoja esimerkiksi nuorten työttömyyden osalta, voisimme vetää liian nopeasti johtopäätöksiä nuorten syrjäytymisen

mahdollisuudesta. Vaikka Suomen 15-19 -vuotiaiden työttömyysaste työttömyyden huippuvuonna 1994 oli 41,3% (keskimääräinen työttömyysaste oli 16,6%), emme voi syyllistää heitä syrjäyneiksi tai syrjäytymisuhan alla oleviksi. Voimme kyllä todeta, että työttömyyden pitkittyminen lisää syrjäytymisriskiä. (Halonen ym. 2007, 9-10.)

On tärkeää, että syrjäytymistä pyritään ehkäisemään kaikilla kolmella tasolla (mikro-, meso- ja makrotasolla). Jos keskittyisimme ainoastaan mikrotason ongelmien ratkaisuun, leimaisimme helposti kaikki niin sanottujen ”erityisryhmien” edustajat (vajaakuntoiset, pitkäaikaistyöttömät, vaikeavammaiset, vanhukset) syrjäytyneiksi. On tärkeää, että puututaan myös ongelmien yhteiskunnallisiin tekijöihin. (Järvikoski 2004, 139.)

Se, miksi opinnäytetyö on kohdistettu koskemaan 15-17-vuotiaita, on melko pitkälle käytännön sanelema. Tässä iässä nuori on nivelvaiheessa monessakin suhteessa, mutta etenkin koulutus on tärkeässä osassa. Peruskoulun päättäminen avaa monelle mahdollisuuksia valita jatkokoulutuspaikka, joka suuntaa nuorta ajattelemaan ja toimimaan oman tulevaisuutensa hyväksi. Kaikille nuorille ei kuitenkaan ole täysin selvää, mitä he haluavat tulevaisuudeltaan. Peruskoulun loppuun saattaminen tai jatko-opiskelupaikan saaminen ei ole välttämättä kaikkien nuorten suunnitelmissa. Linnakankaan ja Suikkasen (2004, 93) mukaan nuori tulisi saada tuen piiriin viimeistään peruskouluikäisenä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa nuori tulee mukaan, sitä parempi mahdollisuus nuoren kanssa toimijoiden on yleensä puuttua kielteiseen kehitykseen.

3.7 Kuntoutus lastensuojelussa

Lastensuojelu on kenttä, jossa voi yhdistää monia kuntoutuksen käsitteitä. Kuntoutusana sopii hyvin monen sijoitetun lapsen tai jälkihuollon nuoren käsitteistöön. Sijoitetut lapset ovat sen hetkiseen elämäänsä asti kokeneet asioita, joita ulkopuoliset eivät kykene arvioimaan tai jäsentämään. Monet sijaishuollon lapset ovat vaarassa syrjäytyä monista eri syistä.

Lastensuojelulaissa (416/2007, 35§, 37§) kuntoutus mainitaan vain avohuollon tukitoimien yhteydessä. Yksi edellytyksistä sijoittaa lapsi avohuollon tukitoimilla on kuntoutuksellinen tarve. Laissa on myös maininta kuntoutuksesta lapsen ja hänen perheensä toimeentulon tai asumisen puutteiden yhteydessä kuntoutuksesta. Nuorisolaissa (72/2006, 1§) käytetään kuntoutuksen termiä sosiaalinen vahvistaminen, joka tulee englannin kielen sanasta empowerment.

Lasten kuntoutus liittyy vahvasti arjessa tapahtuvaan ohjaukseen ja opetukseen. Toisaalta kuntoutuksen toiminta-alue liittyy myös ihmisen vastoinkäymisiin: sairauteen, vammautumiseen ja syrjäytymiseen. Kuntoutuksen keskeisenä päämääränä on auttaa kuntoutujaa saavuttamaan sellainen toimintakyky, joka hänellä on ollut tai johon hänellä on mahdollisuus. (Koivikko & Sipari 2006, 20.) Arjen taitojen opettelua voidaan pitää myös lastensuojelussa kuntoutuksellisena toimintana.

4 NUOREN TUKEMINEN

Arjen mahdollistaminen on olennainen osa sijaishuollon toimintaa. Sen tavoitteena on koko sijaishuoltoprosessin ajan mahdollistaa tavallinen arki ja siihen läheisesti liittyvä huolenpito, hoito ja kasvatus. Arjen mahdollistamisen rinnalla sijaishuollossa pyritään myös vahvistamaan lapsen ja nuoren läheisiä ihmissuhteita. Tarja Pösö (2004, 206) pohtii kuitenkin, kuinka paljon ylipäätään tarvitaan kodin ulkopuolista kasvatusapua. Tällä viitataan siihen, että on ihmisiä ja tahoja, jotka vastustavat kodin ulkopuolisia sijoituksia melko pitkälle. Tämän käsityksen mukaan lapsen arkea pyritään tukemaan auttamalla perhettä ja satsaamalla avohuollon tukitoimiin.

Berridge (1999, 248) viittaa aiempiin tutkimuksiin, joiden tulokset ovat osoittaneet, että yhteistyö vanhempien välillä on parantanut lasten elämää kodin ulkopuolella. Tutkijoiden mukaan sijaishuoltopaikoissa, joissa yhteistyö vanhempien kanssa on jatkunut, on lisännyt lasten psyykkistä, sosiaalista ja kasvatuksellista hyvinvointia. (Berridge 1999, 248.)

Voidaan pohtia, onko arjen mahdollistaminen riittävä tehtävä sijaishuollolle. Sijaishuolto voisi antaa mahdollisuuksia myös hoidolle, kuntoutukselle ja kasvatukselle. Viime aikoina on erityisesti korostettu hoidollisen puolen tärkeyttä, koska psykososiaaliset ongelmat on tiedostettu paremmin. ”Tavallinen arki” on käsite, joka pyrkii viestittämään sijaishuollon kodinomaisuudesta. Laitoksessa tapahtuvaa kasvatusta arvosteltu, koska se on kaukana lasten tavanomaisesta, kodinomaisesta ympäristöstä. Arjen toiminnot eivät ole siellä luontevasti esillä. (Pösö 2004, 207.)

Ohjaajan rooli on sijaishuollon arjessa tärkeässä asemassa. Voidaan kuitenkin esittää monenlaisia käsityksiä siitä, miten suuressa määrin ohjaajien rooli voi vaikuttaa sijaishuollon nuoren läheissuhteisiin. On myös kritisoitu, voiko palkkasuhteessa oleva työntekijä taata lapselle tai nuorelle tarvittavat kiintymyksen ja jatkuvuuden suhteet. Tärkeää on myös, miten laajaan sosiaaliseen yhteisöön lapsi sijaishuoltoyhteisössä asettuu. Yhteisöön kuuluu työntekijöiden lisäksi myös lapset. (Pösö 2004, 208.)

Varsinkin pitkäaikaissijoitettujen lasten kohdalla on keskusteltu jo 1970-luvulta asti psykologisen vanhemmuuden käsitteestä. Biologisten vanhempien lisäksi sosiaalinen vanhempi on aikuinen, jonka luona lapsi elää. Psykologisen vanhemmuuden olennaiset sisällöt ovat lapsen ja vanhemman välinen kiintymys sekä lapsen samaistuminen vanhempaan. Tällöin vanhemmuudessa on kysymys enemmästä kuin biologisen tai sosiaalisen vanhemman asemasta. (Valkonen 1995, 2.)

4.1 Osallisuus

Yksi keskeisiä tavoitteita lasten huomioimiseen ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa parantamiseen on osallisuuden lisääminen. Suomen ratifioiman YK:n Lasten oikeuksien julistuksen mukaan osallisuus on yksi perusoikeuksista. Julistuksen mukaan lapsella on oikeus saada paitsi suojelua myös tulla kuulluksi ja osallistua omien asioidensa käsittelyyn (YK 1991, 12. artikla). Perustuslain mukaan lasta on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilönä ja hänen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (Suomen perustuslaki 1999, 67§). Lain mukaan lapsella ja nuorella on

oikeus saada kehittää palveluja. (Lastensuojelulaki 2007, 8§.)

Jos tarkastellaan asiaa laajasti, osallisuus voidaan nähdä yhteisöön liittymisenä, kuulumisena ja siihen vaikuttamisena. Osallisuus sisältää oikeuden saada tietoa itseään koskevista asioista ja mahdollisuuden vaikuttaa niihin siten, että ilmaisee mielipiteensä niistä. Osallisuutta on kuvattu muun muassa porrasmallilla, jossa alimmilla portailla osallisuutta on vähän ja ylimmillä on paljon. Lasten ja nuorten osallisuutta tutkitaan usein suhteessa aikuisten käyttämään valtaan. Mitä enemmän lapset ja nuoret voivat vaikuttaa päätöksiin, sitä enemmän he ovat osallisia asioissa, joita päätökset koskevat. (Oranen 2008, 9.)

Osallisuus voidaan nähdä myös moniulotteisena mallina (Taulukko 1), jossa keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja joiden mukaan lapsen kokemus osallisuudesta muuttuu. Tämän teorian mukaan osallisuus rakentuu pohjimmiltaan siitä, minkälaiset mahdollisuudet lapsella on valita, osallistuuko hän johonkin prosessiin vai ei. Tämän Thomasin mallin mukaan myös kieltäytyminen on yksi osa osallisuutta. Toinen osallisuuden ulottuvuus on mahdollisuus saada tietoa tilanteesta, prosessista, omista oikeuksista ja roolista siinä. Kolmas ulottuvuus on mahdollisuus vaikuttaa prosessiin. Nuori voi esimerkiksi saada mahdollisuuden vaikuttaa asiakaspalaveriasioiden käsittelyyn. Neljäntenä ulottuvuutena voidaan nähdä mahdollisuus ilmaista itseään. Viides ulottuvuus on mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen ja kuudes ulottuvuus on mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Oranen 2008, 11.)

Taulukko 1. Osallisuuden ulottuvuudet Thomasin (2002) mukaan.

Mahdollisuus valita Mahdollisuus saada tietoa Mahdollisuus vaikuttaa prosessiin Mahdollisuus ilmaista itseään Mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin

Thomasin malli tekee näkyväksi, että lasten tilanteet ovat aina yksilöllisiä. Toiset lapset kaipaavat apua itsensä ilmaisemisessa, kun taas toiset haluavat tietoa omista asioistaan.

Osallisuutta voidaan myös tarkastella, miten lapsi tai nuori kokee asian tunnetasolla. Lapselle tai nuorelle syntyy kokemus, että hän itse pystyy vaikuttamaan omien asioidensa kulkuun. Hän on siis osallinen, vaikka ei ole itse paikalla välttämättä tekemässä päätöksiä. (Oranen 2008, 11).

Thomas (2002) esittää myös teorian työntekijöiden asenteesta lasten ja nuorten osallisuuteen. Hän on jakanut työntekijöiden roolit neljään erilaiseen lähestymistapaan. Kliinisessä lähestymistavassa arvioidaan lasten osallisuutta heidän emotionaalisten kapasiteettiensa ja haavoittuvuutensa näkökannasta. Osallistuminen voidaan tästä näkökulmasta nähdä vieraaksi, koska se voi olla riskialtista ja lasten turvallisuutta vaarantavaa. Byrokraattisen lähestymistavan mukaan nuorten osallisuus alistettiin organisaation asettamien kriteerien mukaisesti. Tässä on vaarana sivuuttaa nuorten vaikutusmahdollisuus vetoamalla organisaation tai järjestelmän mahdollisuuksiin ottaa nuorten näkökanta huomioon. Arvosidonnaisessa lähestymistavassa pidetään lasten ja nuorten vaikuttamista hyvänä, koska se on lasten oikeus. Sen nähtiin parantavan lasten ja nuorten osallisuutta. Aikuisten mielestä heidän tehtävänä on lasten tukeminen ja osallistumisen mahdollisuuksien luominen. Neljättä lähestymistä kutsutaan Thomasin mukaan kyyniseksi lähestymistavaksi. Sen mukaan on vaaraksi, jos lapsi osallistuu. Tämän lähestymistavan mukaan lapset ovat manipuloivia ja haluavat valtaa. Valtaan liittyvää vastuuta he eivät tämän mukaan kuitenkaan halua. (Oranen 2008, 11-12.)

4.2 Psykososiaalinen toimintakyky

Psykososiaalinen toimintakyky voidaan nähdä mielenterveytenä: Se koetaan hyvänä olona, psyykkisenä hyvinvointina. Ihminen pitää yllä identiteettiään ja hyvinvoinnin kokemusta sillä, että pyrkii kaikessa toiminnassaan säilyttämään mahdollisimman tasapainoisen ja myönteisen kuvan itsestään. Tätä säätelyä ja ylläpitoa minäkokemuksesta voidaan tehdä fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti. (Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen 2002, 53-54.)

Fyysinen itsesäätely tarkoittaa sitä, että fyysisen toiminnan avulla puretaan kielteisiä tai ristiriitaisia kokemuksia itsestä. Ihminen voi käsitellä pahaa oloa vaikkapa soittamalla

jotain instrumenttia tai piirtämällä sarjakuvia. Tällöin fyysinen itsesääteily on myönteistä ja rakentavaa. Ihminen voi myös aiheuttaa itselleen myös negatiivisia itsesääteilyn muotoja esimerkiksi piinaamalla itseään fyysisesti liian rankoilla liikuntasuorituksilla. (Kettunen ym. 2002, 61.)

Psyykkiseen itsesääteilyyn eli psyykkiseen toimintaan kuuluu, että ihminen käsittelee tunnetilojaan ajattelu- ja tunnetasolla. Psyykkisen itsesääteilyn mekanismeista ovat psyykkiset defenssit eli puolustusmekanismit. Esimerkkejä puolustusmekanismeista ovat kieltäminen (tapahtuneen tosiasian kieltäminen ajatuksissa, sanoissa ja teoissa), taantuma eli regressio (alemmalle kehitysvaiheelle palaaminen), heijastaminen eli projektio (omien vaikeiksi koettujen ajatusten, tunteiden ja käyttäytymisten heijastaminen toisiin), arvon kieltäminen (asian tai kohteen vähättely), torjunta (vaikean asian torjuminen tietoisuudesta) tai selittäminen eli rationalisaatio (älyllistäminen, järjeistäminen). Defenssit rakentuvat ihmisen kehityksen myötä eri ikävaiheissa. (Kettunen ym. 2002, 61.)

4.3 Vanhemmuus

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määrittää huoltajuuden kriteerit. Nämä määritteet voidaan ymmärtää myös vanhemmuuden tehtävälle olennaisiksi. Lain olennaisia kohtia, ydinasioita, voidaan tulkita kolmella sanalla: turvallisuus, hellyys ja rajat. Laki edellyttää, että on olennaista turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä korostetaan ihmissuhteiden merkitystä. Laissa puhutaan myös hyvästä hoidosta ja kasvatuksesta, joka edellyttää asianmukaista valvontaa ja huolenpitoa. Lasten kasvatuksen tulisi olla sellaista, että lapsi saa hellyyttä, ymmärrystä ja turvaa. Laissa siis puhutaan sekä valvonnasta että hellyydestä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983, 1§.)

Saarnio (2004, 242 - 243) kuvaa vanhemmuuden sisältöä Keräsen ym. (2001) tutkimusten perusteella. Siinä kuvataan toimivan vanhemmuuden sisältävän lämpöä, hyväksyntää, rajojen asettamista ja valvontaa. Vahvan tunnesiteen antava ja lapsen yksilöllisyyttä korostava kasvatusta, joka myös asettaa rajoja käyttäytymiselle, vahvistaa

lapsen itsetuntoa, sosiaalisia taitoja ja koulumenestystä. Tärkeä osa kasvatusta on myös perushoito ja toisaalta hyvää vanhemmuutta on myös lapsen kanssa vietetty aika. (Saarnio 2004, 242-243.)

Erilaisten vanhemmuustutkimusten perusajatuksia on painottaa vanhemmuuden eri puolia. Psykologisessa vanhemmuustutkimuksessa psykoanalyttisella suuntauksella on keskeinen asema. Siinä lähestytään vanhemmuutta lapsen ja vanhempien kiintymys- ja identifikaatiosuhteen kautta. Psykoanalyttisen vanhemmuustutkimuksen yksi keskeisiä sanomia on, että lapsen kehitykselle on olennaista se, miten me vanhempina toimimme. Ekologinen lähestymistapa korostaa, mikä vanhempana toimimiseen vaikuttaa. Se käyttää vanhemmuuden sijaan käsitteitä parenting ja parenting behavior (vanhempana toimiminen) (Valkonen 1995, 4.)

Jorosen (2006, 47) mukaan vanhemmuutta voidaan lähestyä myös vanhemman tapana arvioida nuoren elämää. Tätä ajattelutapaa noudattaen vanhemmuus voidaan käsittää vanhemman ohjauksena ja herkkytenä, joita voidaan tarkastella kolmiportaisesti eri voimakkuuden mukaan (Taulukko 2). Vanhemmuus jaetaan ohjaavaan, autoritaariseen, sallivaan ja laiminlyövään vanhemmuuteen. (Joronen 2006, 47.)

Taulukko 2. Vanhemmuuden tyyppejä

Ohjaus				
		Vähän	Keskitasoisesti	Paljon
Herkkyys vastata tarpeisiin	Korkea	Salliva	Demokraattinen	Ohjaava
	Keskitaso		”Riittävän hyvä”	
	Matala	laiminlyövä		Autoritaarinen

”Ohjaava vanhempi” on samalla jämäkkä, että herkkä reagoimaan. Vaativuus on tässä tapauksessa nuoren tukemista, ei tungettelevuutta eikä rankaisemista. ”Autoritaariset vanhemmat” ovat vaativia ja määrääviä, mutta eivät ole herkkiä kohtaamaan nuoren elämää. ”Sallivat vanhemmat” ovat sitä vastoin herkkiä, mutta ovat kykenemättömiä vaatimaan nuorelta tarpeeksi. ”Laiminlyöville vanhemmilla” ei ole herkkyyttä eikä kykyä vaatia lapseltaan riittävästi itsenäistymiseen tarvittavia toimia. ”Demokraattinen

vanhemmuus” on näiden ääriinjojen välimaastossa, jossa vanhempi on herkkä nuoren tarpeille, mutta on vain kohtalaisen vaativa nuorta kohtaan. ”Riittävän hyvä vanhemmuus” kuuluu myös ääriinjojen välimaastoon. Siinä nuori saa jossain määrän huomiota ja kontrollia. (Joronen 2006, 48.)

Vanhemmuus on nuoren ja vanhemman välisen suhteen perusta. Vaikka itsenäistyvän nuoren tarpeet vanhemmuuden osalta ovat muuttuneet erilaisiksi hänen vartuttuaan, se ei merkitse sitä, että vanhemmuutta ei tarvittaisi. Mallit, jotka ovat aiemmin toimineet eivät enää ole yhtä vaikuttavia. Lapsi saattaa tuntua eri lapselta kuin ennen. (Joronen, 2006, 44.) Ikävuosia 15-18 voisi kuvata käsitteillä itsenäistymisen vaihe, nuoruuden keskivaihe ja identiteetikriisin vaihe. Aikaa kuvataan usein myös termillä seestymisen vaihe. Nuori rakentaa identiteettiään enemmän sisäisesti, eikä enää vastusta niin paljon auktoriteettihahmoja. Nuoren kehityshaasteena on etenkin emotionaalisen itsenäisyyden saavuttaminen, tasapainoisen ihmissuhteen luominen, parisuhteeseen ja perhe-elämään valmistautuminen, koulutuksen ja työn hankkiminen sekä taloudellisen ja sosiaalisen vastuullisuuden saavuttaminen. (Marja-Liisa Helminen 1999, 51.) Vanhemmuuden roolikartassa vanhemmuutta tutkitaan tehtävien kautta. Siinä vanhemmuutta kuvataan viidellä eri roolilla, jotka ovat: huoltaja, rakkauden antaja, elämän opettaja, ihmissuhdeosaaja ja rajojen asettaja. (Helminen 1999, 15.)

Vanhemmilta vaaditaan kaikkia viittä roolia, mutta niiden painotus muuttuu sitä mukaa, miten lapsi kasvaa. Huoltajan roolia tarvitaan etenkin esimurrosiässä. Silloin nuori etsii vanhemmasta huoltajan ominaisuuksia, jotta voisi rauhassa jatkaa kasvamistaan. Tämä edellyttää vanhemmalta herkkyyttä aistia tilanteita uudenlaisissa tilanteissa, kuten alkoholinkäyttökokeiluissa. Rakkauden antajana vanhemman rooli muuttuu enemmän vierellä kulkijaksi, koska nuori hakee rakkauden kohteekseen ulkopuolisia. Elämän opettajana murrosikäisen kanssa korostuu nuorta kiinnostavat erilaiset keskustelut, kuten rakastuminen ja seksuaalisuus. (Joronen 2006, 46.)

4.4 Sosiaaliset suhteet sijaishuollossa

Olellainen asia sijaishuollossa on arjen mahdollistaminen. Tällä tarkoitetaan sitä, että

mahdollistetaan tavallinen arki ja siihen liittyvä huolenpito, hoito ja kasvatus pitkälle lapsuuteen ja nuoruuteen ulottuvana ajanjaksona. Lisäksi pyritään tukemaan lapsen tai nuorten läheisten ihmisten suhdeverkon rakentumista ja toimintaa. Voidaan siis nähdä, että sijaishuollossa on paitsi arjen myös sosiaalisten suhteiden ja yksilön identiteetin rakentamisen taso. (Pösö 2004, 206.)

Voidaan myös kyseenalaistaa arjen toimintaa sijaishuollossa. Ensinnäkään emme voi tietää, kuinka paljon tarvitaan ulkopuolisia ihmisiä turvaamaan lapsen tai nuoren elämää. Interventoiden mielekkyys saattaa herättää usein ajatuksia lapsen tuen tarpeesta. On näkemyksiä, joissa korostetaan nuoren mahdollisuuksia selvitä huonoissakin olosuhteissa omien vanhempiensa kanssa kotonaan. Toinen asia, johon kiinnitetään huomiota tässä opinnäytetyössä, on tuen määrä. Riittääkö lapsen tai nuoren tuen tarpeeksi vain arjen eläminen ja sen tukeminen? Sijaishuolto voi olla myös kasvattavaa, hoitavaa ja kuntouttavaa. (Pösö 2004, 208.)

Sijaishuollon arjessa lasten ja biologisten vanhempien sosiaalisten suhteiden ylläpito vaatii usein sijaishuollon työntekijöiltä panostusta. Toisaalta lapset tai vanhemmat saattavat vaatia sellaisia tapaamisen muotoja, jotka eivät vastaa sijoittajan käsitystä oikeasuuntaisesta yhteistyöstä. Yhteydenpidon ristiriitoja on kuvattu eri tutkimuksissa kahdesta eri näkökulmasta. Näkemyksille on kaksi eri koulukuntaa: tarve- ja suhdekoulukunta. Tarvekoulukunnan kannattajat korostavat uusien sosiaalisten suhteiden merkitystä sijaishuollossa. Ne voivat korvata aikaisempia vanhemmuussuhteita ja siten suhteita biologisiin vanhempiin ei pidetä ehdottomina kaikissa olosuhteissa. Suhdekoulukunta painottaa biologisten vanhempien ja lasten välistä suhdetta. Emme voi antaa oikeaa vastausta sille, kumpi koulukunta on oikeassa. (Pösö 2004, 208.)

Arjen toiminnassa voidaan myös tarkastella sosiaalista kiinnittymistä. Sijaishuollossa asuvaa lasta voidaan tukea ja vahvistaa erilaisin tavoin. Eri paikoissa voi olla myös arvotuseroja. Jossain korostetaan enemmän työntekijöiden, ohjaajien, roolia läheissuhteiden rakentamisessa kuin toisessa paikassa. On myös keskusteltu, voivatko palkkatyöhön perustuvat suhteet korvata kiinnittymisen jatkuvuuden suhteet. (Pösö 2004, 207.)

4.5 Omaohjaajasuhde

Sijaishuollossa on yleistä, että lastensuojeluasiakkaalla on nimetty ohjaaja, jota kutsutaan omaohjaajaksi tai omahoitajaksi. Omaohjaajatyö on alkanut jo 1970-luvulla silloisen yhteisökasvatuksen osana. Se on vakiintunut hyvin yleiseksi työmuodoksi. Omaohjaaja nimetään lapselle lastensuojelulaitoksen ohjaajien joukosta. Hänen tehtävänä on osallistua asiakkaan hoito- ja kasvatusneuvotteluihin sekä pitää yhteyttä lapsen tai nuoren vanhempiin tai omaisiin ja sijoittavaan kuntaan. Hän pitää huolta, että suunnitelmissa olevat kasvatuksen ja hoidon tavoitteet toteutuvat. (Pösö 1993, 96.)

Omaohjaajasuhde kestää koko lapsen tai nuoren sijaishuollossa olon ajan. Omaohjaajalle määräytyy joukko hoidollisia ja kasvatuksellisia tehtäviä sekä erilaisia neuvotteluja, jotka edesauttavat lapsen tai nuoren kasvua ja kehitystä. (Kyrönseppä 1990, 19.)

Omaohjaajasuhteessa pyritään korostamaan lapsen asioiden tuntemista. Hän tietää lapsen tai nuoren asioista kokonaisvaltaisesti. Hänen tulee olla perillä niin asiakkaan raha-asioista kuin hänen tunne-elämän asioista kuten peloista ja toiveista. Kaikista lapsen tai nuoren kannalta merkityksellisistä asioista omaohjaajan tulee olla perillä. Omaohjaajasuhde kuvataan tärkeimmäksi toimintatavaksi lapsen/nuoren ohjauksellisessa kasvatuksessa. (Pösö 1993, 96.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävä

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää sijaishuollossa asuvien itsenäistyvien nuorten käsityksiä laitoksessa saamastaan tuesta. Nuoren mielipiteitä arvioitiin hänen subjektiivisten kokemusten ja näkemysten perusteella.

Tutkimustehtävät:

1. Miten 15-17-vuotias nuori saa omasta mielestään tukea omaan elämäänsä sijaishuoltolaitoksessa?
 - Olemalla itse osallistuva ja kykenevä vaikuttamaan asioihinsa.
 - Miten säännöt ja arjen toiminnot tukevat häntä elämässä?
 - Miten ulkopuolinen tuki vaikuttaa nuoren tuen tarpeeseen?

2. Minkälaisena nuori kokee ohjaajan roolin tuen antajana?
 - Psykososiaalisen tuen antajana.
 - Käytännön asioiden neuvojana.

5.2 Kohderyhmä

Tutkimuksessa mukana olleet laitokset ovat yksityisen Lehmuskolo oy:n sijaishuoltolaitoksia. Ne ovat keskenään varsin erilaisia toiminnoiltaan ja kohderyhmältään. Yksi laitoksista on suunnattu itsenäistyville nuorille. Sen toimintaperiaate poikkeaa kahdesta muusta niin kutsutusta perinteisestä lastenkodista siinä, että nuorelle annetaan enemmän vastuuta päivittäisissä askareissa. Nuorelta edellytetään arjen perusasioiden hallitsemista. Tavoitteena on valmentaa nuorta itsenäisemmin kohti täysi-ikäisyyttä. Tutkimuksen kaksi muuta laitosta ovat perinteisiä lastenkoteja, joissa asuu sekä huostaanotettuja että avohuollon tukitoimilla olevia nuoria.

Tutkimuksen kohderyhmänä oli kuusi sijaishuollossa asuvaa lasta kolmesta eri lastensuojelulaitoksesta. Viisi nuorista oli huostaan otettuja ja yksi nuori oli avohuollon tukitoimien perusteella sijaishuollossa. Lastensuojelulaitosten johtajat valitsivat haastateltavat. Nuorten tuli olla 15-17-vuotiaita, vapaaehtoisia sekä valmiita puhumaan omista, ehkä osin myös henkilökohtaisistakin asioista.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa oli tarkoitus löytää kuusi haastateltavaa, jotka edustaisivat kohdejoukkoa mahdollisimman tasaisesti. Siksi tutkimukseen haluttiinkin mukaan saman verran molempia sukupuolia. Myös ikähaitarin tuli asettua tasaisesti 15 ja 17 vuoden välille. Tutkimukseen osallistuvista kuudesta nuoresta kaikista ikäluokista (15-17-vuotiaista) oli kaksi edustajaa.

5.3 Tutkimusmenetelmä

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen tutkimus. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen ja tutkimuksen kohdetta pyritään kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Sen tarkoituksena on löytää ja paljastaa tosiasioita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2003, 152).

Tämän tutkimuksen tiedonhankinnan perustana on tutkimushaastattelu, joka on käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä yksi käytetyimpiä menetelmiä. Se on joustava menetelmä, jota voidaan käyttää lähes kaikkialla. Sen avulla voidaan saada syvällistä tietoa. Menetelmänä haastattelu on lähellä arkista käytäntöä, ja yleensä haastateltavat kokevat sen miellyttäväksi tavaksi jakaa tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 11). Kun tutkimuksen kohteena on 15-17-vuotiaita nuoria, haastattelu on hyvä tapa saada yksityiskohtaista ja kokonaisvaltaista tietoa tutkimuksen kohteena olevilta. Haastattelussa ollaan välittömässä kielellisessä vaikutuksessa tutkittavan kanssa. Näin on mahdollista suunnata tiedonhankintaa itse tilanteessa. Lisäksi on mahdollista saada näkyviin vastausten taustalla olevia motiiveja. Ei-kielellisten vihjeiden kautta voidaan saada esille myös vastausten taustalla olevia motiiveja. Haastatteluaiheiden järjestystä on myös mahdollista vaihdella. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34.)

Haastattelu voidaan tehdä monenlaisista eri lähtökohdista ja se voidaan toteuttaa monella eri tavalla. On olemassa eri haastattelulajeja, joilla on erilaisia tavoitteita ja toimintasääntöjä. Näille lajeille on olemassa suuri joukko erilaisia nimityksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 11.)

5.4 Lastensuojelun asiakas tutkimuksen kohteena

Viime vuosina on yhteiskuntatieteellisen ja lapsen oikeuksia korostavan ajattelun myötä on esiintuotu lasten mahdollisuutta tulla erilaisten keskustelujen osapuoliksi ja tiedon jakajiksi. Helavirta (2007, 630) pitää tärkeänä, että lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia kuullaan eri tutkimuksissa. Hänen mukaansa lastensuojeluasiakkaana olevien lasten kuuleminen tuottaa kahdenlaista näkökulmaa. Ensinnäkin aikuisten varjoon jääneenä he edustavat marginaalista näkökulmaa ja toisaalta lastensuojeluasiakkaina he ovat vähemmistönä kaikkien lasten joukossa.

On myös esitetty eriäviä mielipiteitä lastensuojelulasten osallistumisesta tutkimuksiin. Tätä mieltä olevat sanovat pelkäävänsä tutkimusten kuormittavan liiaksi lasten jo entisestäänkin kuormittavaa elämäänsä. Tällaiset kannanotot ovat tärkeitä, koska se tuo esille tärkeän eettisen ongelman. Tutkimuksen kohteena olevia ei saa kuormittaa, ja siten vaikeuttaa lasten elämää. Toisaalta tutkimukseen osallistuminen saattaa hyvinkin olla myös positiivinen kokemus. Se voi olla voimaannuttava ja uusia näkökulmia avaava myös lasten näkökulmasta. (Helavirta 2007, 630.)

Lasten haastattelemiseen liittyy joitakin eroja verrattuna aikuisten haastattelemiseen. Viime vuosina on korostettu monissa eri yhteyksissä erityisestä suhtautumisesta, joka painottuu lapsen ja aikuisen epätasavertaiseen valta-asemaan tutkimuksessa. Eettisyys ja moraalisuus ovat toisinaan tähän aikaan liittyviä lähestymis- ja puhetapoja lapsista. Lapsista ja lapsuudesta puhumisesta on tullut entistä enemmän moraalista puhetta. (Helavirta 2007, 631.)

Lasten haastatteluun liittyy usein metodologista pohdintaa, tulisiko lasta haastatella yksin vai ryhmässä. Tavallisimmin haastattelututkimuksessa käytetään

yksilöhaastattelua, mutta ryhmähaastattelutkin ovat monissa tapauksissa käyttökelpoisia. Ryhmähaastattelua voidaan pitää keskusteluna, jonka tavoite on suhteellisen vapaamuotoinen. Siinä tutkimukseen osallistujat tulkitsevat kysymyksiä melko spontaanisti. Tällä menetelmällä he tekevät huomioita ja tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 61.)

5.5 Kielen merkitys

Haastattelussa ollaan vuorovaikutuksessa, joka perustuu ihmisen sanoihin ja niiden kielelliseen merkitykseen ja tulkintaan. Ilman kieltä ei voisi kuvitella olevan haastattelua. Ihminen voi toteuttaa itseään monella tavoin kielen avulla. Ihmisellä on mahdollisuus esimerkiksi kehittää itseään intellektuaalisena, rationaalisena tai sosiaalisena toimijana. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 49.)

Haastattelulle on ominaista ja keskeistä juuri kielen käyttäminen. Ihmisen ominaislaadun selvittämiseen ei riitä pelkästään kielen muodollisuuden ymmärtäminen, vaan pitää ottaa huomioon myös ihmisen subjektius. Kieli saa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sellaisia merkityksiä, joita ei voi ymmärtää eikä selittää pelkin kielitieteellisin termein. Etenkin haastattelulle on tyypillistä, että siihen osallistuvat ihmiset välittävät käsitteellisesti omaa suhdettaan maailmaan. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 49.)

5.6 Haastattelujen toteutus

Haastattelut tehtiin kolmessa sijaishuoltoyksikössä neljänä päivänä joulukuussa 2008 (15 - 22.12.2008 välisenä aikana). Tutkimuksen ensi vaiheessa kartoitettiin esimiesten mielipidettä tutkimuksen suorittamisesta. Esimiehet ehdottivat nuoria, jotka täyttivät tutkimukseen vaadittavat ehdot.

Jokaiselta nuorelta käytiin kysymässä heidän suostumustaan ja kiinnostustaan tutkimukseen osallistumisesta (sopimistilanteen keskustelu). Tutkimukseen vapaaehtoisia osallistujia valittiin seitsemän nuorta, mutta oli myös suunnitelma

lisähaastateltavien hankkimiseksi. Tutkimuslupalomake käytiin yhdessä läpi ja samalla tähdennettiin tutkimuksen luottamuksellisuutta. Asiasta ilmoitettiin vanhemmille siinä vaiheessa, kun kysyttiin heidän suostumustaan lapsensa osallistumiseen. Kaikki vanhemmat antoivat luvan. Kirjallinen tutkimuslupa-anomus lähetettiin heille myöhemmin.

Haastattelut toteutettiin nuoren omassa sijaishuoltoyksikössä. Nuoret saivat itse valita heille sopivan haastattelupaikan. Jokainen nuori halusi paikakseen oman huoneen. Nuori valitsi myös istumapaikan itselleen. Haastattelu tallennettiin kännykän äänitysohjelmalla. Silmämääräisesti havaittiin, että kaksi nuorista jännitti joko äänitystä tai haastattelutilannetta siinä määrin, että tutkija pyrki luomaan tuttavallisen ja luottavaisen tunnelman varsinkin haastattelun alkuosaan.

Haastattelun kulku meni kaikkien nuorten osalta haastattelurungon (Liite1) mukaisesti. Haastattelujen kesto vaihteli 33 minuutista 45 minuuttiin. Kysymysten määrä oli melko sopiva, sillä nuorten keskittyminen vaihteli jonkin verran.

5.7 Aineiston käsittely ja tulkinta

Haastattelujen aineiston kirjoitettiin puhtaaksi tietokoneelle suoraan nauhoitetusta materiaalista. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 31 sivua (fontti12, riviväli 1). Litteroinnin jälkeen käytettiin aikaa aineistoon tutustumiseen, ja systemaattisella lukemisella yritettiin hahmottaa kokonaiskuvaa aineistosta.

Haastatteluun perustuvissa tutkimuksissa tutkijan tavoitteena on saavuttaa onnistuneita tulkintoja. Haastattelututkimukselle on luonteenomaista, että sitä voidaan analysoida monista eri lähtökohdista. Kvalitatiivisen tutkimuksen ominaispiirre on sen tulkinnallisuus ja sisäkkäisyys. Tutkijan tehtävä on tulkita tutkittavan tulkintoja ja lukijan tehtävänä on tulkita tutkijan tulkintoja hänen johtopäätöksistään. Tavoitteena on hakea merkityksiä, joita tutkimuksen tekijä tarkoitti. Toisaalta sillä pitää olla merkitystä myös tekstin vastaanottajalle. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 151.)

Haastattelututkimuksen analysoimistavaksi valittiin sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi on menetelmä, jolla voidaan analysoida kirjoitettua ja suullista kommunikaatiota. Sen keinoin voidaan tarkastella asioiden ja tapahtumien merkityksiä, seurauksia ja yhteyksiä. Sisällönanalyysissä on tärkeää, että erotetaan samanlaisuudet ja erilaisuudet. (Janhonen & Nikkonen 2001, 21-23.) Menetelmän keskeisenä ajatuksena on vertailla laadullista aineistoa ja tehdä siitä sisäisesti kestäviä yleistyksiä (Eskola & Suoranta 1998, 187).

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustehtävät on jaettu osatutkimustehtäviin, jotka jakaantuvat kysymysalueisiin. Tätä voidaan kuvata graafisella mallilla (Taulukko 3).

Taulukko 3. Tutkimustehtäväkaavio

6.1 Nuorten käsityksiä tuen tarpeestaan

Tämä tutkimus on jaettu kahteen tutkimustehtävään, joista ensimmäinen keskittyy hahmottamaan sitä, miten nuoret saavat omasta mielestään tukea sijaishuoltolaitoksessa. Nuorilta kysytään heidän vaikuttamisestaan ja vaikuttamismahdollisuuksistaan sijaishuollon arjessa. Tässä ensimmäisessä osiossa tarkastellaan nuorten omaa osallistumistaan sijaishuollossa. Sitä pyritään saamaan esiin kysymällä nuorilta ensinnäkin, mitä he muistavat siitä, kun he tulivat nykyiseen sijaishuoltoipaikkaan. Toisaalta nuorilta myös kysyttiin tulevaisuudensuunnitelmia tai –unelmia, joihin myös liittyy asioita, joita he ovat ehkä siihenastisten sijaishuoltokokemusten vuoksi oppineet välttämään. Osallistumiseen on liitetty myös nuorten käsityksiä heidän osallistumisestaan kasvatus- ja hoitosuunnitelman laatimisessa, asiakassuunnitelmaan osallistumisessa ja nuortenkokouksissa vaikuttamisessa.

Nuorten käsitykset tuen tarpeesta vaikuttavat jokapäiväisessä elämässä. Nuoret suhtautuvat arjen tilanteisiin ja sijaishuoltoipaikan rakenteisiin eri tavalla. Sitä pyritään valottamaan Arjen toiminnat ja säännöt –kappaleessa. Nuoria pyydettiin kuvaamaan sijaishuoltoipaikan arkipäivää, jonka raameina on laitoksen ohjaajien ja nuorten yhdessä laatimat päivä- ja viikko-ohjelmat. Lisäksi nuorilta kysyttiin sääntöjen tarpeellisuutta sekä erilaisten palveluverkoston tuntemusta ja niihin tutustumisesta. Lisäksi kartoitettiin nuorten rahankäytön osaamista.

Kolmanneksi haluttiin tutkia, miten laitoksen ulkopuoliset tahot tukevat nuorta sijaishuollossaolon ajan. Tässä osiossa paneuduttiin koulunkäynnin, kavereiden ja harrastusten vaikutusta nuoren mielestä.

6.1.1 Osallistuminen

Nuorten tie heidän nykyiseen sijaishuoltoipaikkaansa vaihteli luonnollisesti jokaisen kohdalla melkoisesti. Jokaisella nuorella on aina oma historiansa, joka riippuu monista eri tekijöistä. Tässä tutkimuksessa olleista nuorista voidaan vetää kuitenkin se johtopäätös, että kaikki ovat olleet ainakin yhdessä sijaishuoltolaitoksessa tai sairaalan

osastojaksolla ennen nykyistä paikkaa. Lapsella on voinut olla useita sijoituspaikkoja.

Tutkimuksessa mukana olleista nuorista kolme, eli puolet, hyväksyi sijoitusvaiheessa tulon nykyisen paikkaan. Osa nuorista koki, että itse siirtyminen uuteen paikkaan oli nopeaa. Joidenkin mielestä he eivät saaneet kylliksi tietoa uudesta paikasta ennen siirtymistään. Yksi nuorista ei kertomansa mukaan käynyt edes tutustumassa nykyiseen paikkaan ennen siirtymistään. Tutustumiskäynnillä oli yleensä mukana vanhan sijaishuoltoyksikön väkeä, yleensä lapsen omaohjaaja. Yhdessä tapauksessa vanhasta paikasta ei tullut lainkaan ohjaajaa saattamaan uuteen paikkaan.

Kaikki nuoret tiesivät syyn, miksi heidät on sijoitettu sijaishuoltoon. Kaksi vastaajaa tosin sanoi, ettei hyväksynyt sitä aluksi, mutta myöhemmin asia on hyväksytty. Yksi nuorista on omasta mielestään sisäistänyt sijaishuollon merkityksen.

Joo. Olen mä sen hyväksynyt, mut kyl nyt olis semmonen tosi voimakas halu päästä pois. Ett niinku nyt mä olen oppinu, mitä tarttee oppii.

Haastateltavat muistelivat tulopäivää melko eri tavalla Ne, jotka olivat omasta mielestään perehtyneet uuteen paikkaan kunnolla, ei ollut vaikeuksia siirtyä sinne. Toisaalta nuori, joka tuli suoraan lastenkotiin tutustumatta, koki siirtymisen jo samana iltana ihan rauhoittuneena. Yksi nuorista koki, että sen hetkinen elämäntilanne oli melko vilkasta. Sen vuoden keväänä nuorella meni omien sanojensa mukaan ”lujaa”. Uuteen sijoituspaikkaan siirtyminen kuitenkin arvelutti ja jännitti kovasti.

Jännitti... Silleen jännitti, silleen, tosi paljon. Oli semmonen fiilis, ett tässä sitä mennään.

Nuorten vastauksista välittyi kaksi erilaista näkemystä hoito- ja kasvatussuunnitelman laatimisesta. Kasvatussuunnitelma on voimassaolevan lastensuojelulain hengen mukaan asiakirja, jonka laadintaan nuoren tulee osallistua (Lastensuojelulaki 2007, 5§). Toinen ryhmä piti hoito- ja kasvatussuunnitelmaa ja sen tekemistä tärkeänä. He kertoivat, että ohjaajat ovat pyytäneet nuorelta mielipiteitä sen täyttämässä. Nuoret ovat myös havainneet sen tärkeyden omien asioiden eteenpäin viemiseksi.

Kyl multa on ainakin kysytty, mitä mä haluaisin, että mitä muutosta tapahtuis ja missä asiassa.

Kaikkein tärkein asia on kotiin pääsyyn... ja lomiin...kysytään aika usein mielipiteitä Keväällä tulee toi huoltosuunnitelma ja se on, niinku, tosi tärkeä, ett siell päätetään, oonko mä viel yhen vuoden vai pääsenkö mä kotiin. Jännittää aika paljon just.

Toinen ryhmä ei ollut kovin tietoinen hoito- ja kasvatussuunnitelman tärkeydestä. Heidän mielestään se ei kovin paljon kosketa heidän arjen elämistään. Yksi vastaajista ei edes tiennyt, että hoito- ja kasvatussuunnitelma on edes olemassa. Yksi vastaaja sanoi, ettei ole osallistunut suunnitelman laadintaan.

En oo vaan varma, onko mul täll hetkell semmost. Sinänsä jos mä haluun täältä pois, ni lomat täytyy sujuu hyvin, käyttäytyy hyvin.

Asiakassuunnittelupalaveri (ASU) oli haastateltaville tutumpi yhteistyön muoto. Palaverin säännöllisyys oli kuitenkin monelle vastaajalle epäselvää.

Ei o säännölliset. Ne on sillon tällön. Voi oll, ett on kaksikin kuukautta välii. Mull on nyt ollu ensimmäinen ko mää olen tääll, ko mä tulin syyskuuss, se oli siit neljä.... eiku kaks kuukautt. Ei o yhtä usein kun aiemmassa paikassa.

Nuoret kokevat palaverit eri tavalla. Osa nuorista kokee ne tärkeiksi, osa taas yhdentekeviksi

Kyl ne sillai melko tärkeitä on. Et saa tietää kotilomat ja jotain muuta.

Kun mull se on ihan sama onko niit palaveri vai ei. Ei ne mun mielest niin kauheen tärkeit ole. Kai ne sit o.

Itse palavereissa tunnelma koetaan yleisesti hiukan kireiksi. Yksi nuori ihmetteli koko kysymystä. Hän piti neuvottelutilannetta itsestään selvästi epämukavana. Toista äärlaitaa edusti vastaaja, jonka mielestä neuvottelu on tärkeä. Siellä puidaan nuoren elämän kannalta olennaisia asioita. Hän antaakin myös muille nuorille viestin, että kannattaa olla aktiivinen osallistuja.

Mää omasta mielestä osallistun aika paljon.. puhun paljon ja esitän omat

mielipiteeni ja se on siin kaikkein tärkeintä, ett saa suunsa auki. Mä oon kuullu tosi paljon tapauksii, ett nuorelle on tullu se ASU ja ne on vaan istunu hiljaa siell ja kuunnellu mitä sossut ja vanhemmat ja työntekijät on puhunu. Siel puhutaan musta ja mun tulevaisuudesta. Ett missä mä oon puolen vuoden päästä missä puolentoista. Se on niin tärke. Jos ne menee ihan hyvin, ne on mukavii.

Kaikissa laitoksissa on yhteneväinen kokouskäytäntö. Nuortokokous on vakiintunut kaikissa paikoissa yhteiseksi kanavaksi, joissa nuoren oma mielipide arkeen liittyvissä asioissa tulee esiin. Se, miten asioita käsitellään, on tietysti jokaisen paikan itse määriteltävissä. Jokaisessa paikassa on myös toimiva ja yhtenäinen tapa toteuttaa kasvatussuunnitelmaa ja asiakassuunnitelmapalaveria. Nuori kokee kuitenkin asiat ja toiminnot omalla tavallaan.

Haastateltavat kokevat nuortokokoukset sellaisiksi, että siellä on matala kynnys vaikuttaa sijaishuollon arjen toimintaan. Nuoret kertoivat, että nuortokokouksessa katsotaan seuraavan viikon viikkolistat, johon voi esittää toiveita esimerkiksi yhteisten tapahtumien tai reissujen toteuttamiseksi. Yksi nuorista toivoi, että voisi vaikuttaa sääntöjen laatimiseen. Nuoret myös kritisoivat erityisesti toiveitten toteutumista ja niiden toteutumisen hitautta.

No mukamas voi ainaki vaikuttaa, mutt en mä tiedä voiko vaikutt...meneekö se ihan niin, miten ohjaajat puhuu. Se on, kato, vähän niin, ett et saa toteutettuu toivettas, jos sä sanot, ett mä haluun veneen ens viikoksi. Se ei mee ihan niin. Ja täällä varsinki, jos sä sanot: ”voitaisko mennä keilaamaan”... se tapahtuu kuukauden pääst. Tai biljardii tai ihan mitä vaan. Ettei se oo semmonen, ett mennään heti ens viikoll.

Tutkimuksen loppuosassa pyydettiin, että nuoret kurkistaisivat vielä omaan tulevaisuuteensa. Työ itsenäistyvän nuoren kanssa sijaishuoltolaitoksissa tähtää ennen kaikkea hyvän tulevaisuuden rakentamiseen. Kuntoutuksellisesta näkökulmasta katsottuna työ on suunnitelmallista ja monialaista toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa ”kuntoutujaa toteuttamaan elämänprojektejaan ja ylläpitämään elämänhallintaansa tilanteissa, joissa hänen mahdollisuutensa sosiaaliseen selviytymiseen ja integraatioon ovat uhattuina tai heikentyneet” (Härkäpää & Järvikoski 2006, 17-18).

Kysymyksessä, missä he kuvittelevat olevansa viiden vuoden kuluttua, nuorten

ajatukset poikkesivat toisistaan jonkin verran. Haastattelussa ilmeni kolmenlaisia vastauksia. Ensimmäisen tyyppin vastaajat näkivät oman tulevaisuutensa hyvin realistisena ja tulevaisuuteen luottavina. He ilmoittivat ammatin, jossa tulevat työskentelemään. Heidän tulevaisuuteensa toiveammatteja olivat datanomi, poliisi, rakennusmies, sosionomi tai sellainen työ, missä voi pukeutua kravattipukuun. Toisen tyyppin vastaajia oli yksi. Hänen tulevaisuutensa oli hyvin epärealistinen. Hän kuvitteli asuvansa viiden vuoden kuluttua luksustalossa Helsingissä. Hänellä on omien sanojensa mukaan kymmenen lasta ja vaimo. Rahat hän kuvitteli saavansa ryöstelyllä.

Kolmanteen ryhmään kuului kaksi vastaajaa, jotka eivät olleet kiinnostuneita vielä tulevaisuudestaan. He elivät päivän kerrallaan tai kokivat sen hetkisen elämän olevan vielä olevan sekavaa, jotta voisivat miettiä tulevaa.

En osaa viel sanoa. En osaa kuvitella vielä. Mä en osaa sanoa edes, missä mä asun silloin, vielä. Mun elämä on vähän sekavaa nyt, niin en mä tiedä mistään mitään tällä hetkellä.

Nuorilla oli yleisesti sellainen kuva, että he ovat sijaishuollossa olon aikana oppineet välttämään tiettyjä asioita tulevaisuudessa. Tällaisia asioita ovat: ongelmien välttäminen (kaksi nuorta), koulun suorittaminen, sosiaalihuollon asiakkaaksi joutuminen, joutuminen huonoon seuraan, juopottelua, paikkojen rikkomista ja tappeluita. Lisäksi yksi nuorista halusi välttää tyhmiä juttuja, joita on nuoruudessa tehnyt. Huomioitavaa vastauksissa on, että nuoret, jotka olivat epätietoisia omasta tulevaisuudestaan, eivät osanneet vastata tähän välttämiskysymykseen.

6.1.2 Arjen toiminnat ja säännöt

Kaikissa laitoksissa suunnitellaan viikko-ohjelma ja päiväohjelma, jotka ovat nähtävillä laitoksen ilmoitustaululla. Itsenäistymisyksikössä on henkilökohtaiset päivä- ja viikko-ohjelmat.

Haastattelussa nuoret kuvasivat tyypillistä arkipäivää. Nuorten mielestä tyypillinen päivä kulkee yleensä saman kaavan mukaisesti. Heräämisen jälkeen mennään

aamupalalle ja sitten joko kouluun tai työharjoittelupaikkaan. Tosin kaikki haastatteluun osallistuneista nuorista eivät tosin sillä olleet hetkellä koulu- tai työelämässä. Heidän mielestään tilanne oli kuitenkin väliaikainen.

Iltapäivällä sijaishuoltoyksikössä on välipala ja niin sanottu hiljainen tunti, jolloin nuorilla on mahdollisuus tehdä esimerkiksi läksyjä tai kuunnella musiikkia omassa huoneessaan. Itsenäistymisyksikössä ei ollut hiljaista tuntia. Päivällisen jälkeen nuorilla on mahdollisuus vapaa-aikaan ja harrastuksiin. Iltatoimet alkavat yleensä kahdeksan aikaan, jolloin käydään suihkussa ja syödään iltapala. Omaan huoneeseen mennään paikasta riippuen klo 20.30 - 22.00. Kahdessa laitoksessa hiljaisuus alkaa klo 22, mutta itsenäistymisyksikössä aikaa ei ole määritelty.

Nuoret arvostivat tietyn päiväjärjestyksen noudattamista. Yksi nuorista ei tosin kokenut, että talossa olisi päiväjärjestystä lainkaan. Hän erotti kuitenkin selvästi tietyt raamit, jonka mukaan laitoksessa toimitaan. Kaikki nuoret eivät myöskään erottaneet päiväohjelmaa ja viikko-ohjelmaa toisistaan. Viikko-ohjelma laaditaan yhdessä ohjaajien ja nuorten kanssa kasvatussuunnitelmien, käytännön arjen toimintojen ja nuorten toiveiden pohjalta. Päiväohjelma laaditaan päivittäin viikko-ohjelman pohjalta.

Kyl se päiväohjelma ihan hyvä sillai on. Tietää vähän varautuu jos on jotain, menoi tai sillai.

Mun mielest tää päiväjärjestys on ihan hyvä juttu. Ehkä vähän enemmän ohjelmaa tääl vois olla tääl paikass. Ohjaajat vois vähän enemmän järjestää tekemistä. Mut muuten on ihan OK.

Yksi haastateltavista koki säännöt hyvänä, mutta aikataulun mukaan toimiminen ei ollut hänen mielestään aiheellista.

No... on se nyt sinänsä, mutt olis hyvä ett sais itte ne hoitaa, ettei olis mitään aikaa, milloin tehä mitäki, mutt sit ko on se, niin on se silleen hyvä.

Toinen nuori kritisoi myös päivä- ja viikko-ohjelman joustamattomuutta. Hänen mielestään suunniteltu toiminta toteutuu liian kauaksi tulevaisuuteen.

Kysyjä: Onko sun mielestä hyvä, että on päiväjärjestys?

Vastaaja: Sinänsä joo, mutt sinänsä ei.... no mun mielest on tyhmää, ett kaikki pitää sanoo viikkoo ennen jos halua esimerkiks johonki kaupungill tai näin, kosk se merkitään siihen viikko-ohjelmaan.

Säännöt ovat sellatteet. Okei siel on ihan hyvii sääntöjä, mut saisi ottaa paljona pois. Siel on paljon turhanpäiväsi sääntöjä. Niinku mist vaan tulee nuorelle, niinku, huono mieli. Turhast säännöttelyst ja sitte... tääl on semmottiitki ohjaajii, ketkä, sanotaa vaik ett, niinku sanotaan vaik sellanen vertauskuva, ett on huono päivä, niin rupee vähän niinku niskottelun takii pistää omii sääntöjä. Sanotaaan nyt esimerkiks, ett sanotaa, ett lähetään kavereiden kanssa pihalle, niin sitten niin ku ne heittää sellasen säännön, ett ei mennä kun yks kerrallaan pihalle. Esimerkiks.

Nuorten vastauksista erottaa selvästi, että he pitävät sääntöjä hyvänä asiana, mutta tietyt yksittäiset säännöt eivät ole heidän mielestään tarpeellisia. Nuorten mielestä kodin sääntöjen ja laitoksen sääntöjen ero ei ole merkittävä. Kotonakin on sääntöjä, mutta ne eivät ehkä ole niin ehdottomia ja niitä on vähemmän. Itsenäistymisyksikössä sääntöjen määrä ja niiden toteutus erosivat nuorten mielestä:

No. Kyl tääl sääntöi on , muttei tääl sillai o mitään kauheen mainittavii sääntöjä. Just ne huoneeseenmenot ja semmoset. Ei tääl o oikeestaan mitään muita.

Ei voi verrata. Ne eroaa kun yö ja päivä. Tää on kuitenkin ihan eri asia, kun se aikasempi paikka oli. Lastenkoti tai semmonen... ett siell on todella tiukat säännöt verrattuna tänne.

Välillä se oli vähän liiankin ankaraa. Tai... no silloin, kun mä tulin laitokseen. Totta kai se tuntui kovalta, kun.... kuka nyt laitokses haluais olla, mut...Sillon oli pikkasen rennompaa, kun sai vielä polttaa rauhassa. Silloin kun nää raksihommelit tuli ja pääsi vain joka toinen viikonloppu lomille, mikä on, niinku, kaks kertaa kuukaudessa. Silloin kun tuli ne meidän raksihommelit (tupakoinnista merkittiin rasti nuoren asiakirjoihin) niin saatto lomilla olla vieläkin vähemmän. Ett se oli niinku huono. Ja mää en oo vieläkään tajunnu, mitä hyötyä niistä hiljaisista tunneista oikein oli. En oikein laitoksen arjesta tykänny.

Yksi nuorista kertoi tietävänsä lastensuojelusta aika paljon, mutta muiden tietämys oli haastattelun mukaan enimmäkseen vähäistä. Nuoret eivät yleensä olleet kovin kiinnostuneita näistä asioista. Yksi nuorista kertoi, että palaverissa on luettu lastensuojelusta. Hän oli saanut lapun, jonka hän oli lukenut itsenäisesti ilman ohjaajaa.

Rahankäyttöön liittyvät asiat ovat nuorille tuttuja. He päätyvät haastattelussa toteamaan, että rahankäyttö on otettu usein puheeksi sijaishuoltopaikan arkeen liittyvissä tilanteissa. Nuoret saavat erisuuruisen määrän rahaa viikossa tai kuukaudessa. Perinteisessä lastenkodissa asuvat 15 vuotta täyttäneet nuoret saavat 10 euroa viikkorahaa. Vaatteisiin ja harrastusmenoihin nuorille annetaan erikseen rahaa. Itsenäistymisyksikössä asuvilla on käytössään joko kunnan määrittelemä toimeentuloturva tai omalla työllä tai työpajatuloilla ansaittu toimeentulo. Nuoret kustantavat vapaa-aika- ja vaateostoksensa näistä tuloista

Haastatelluilla nuorilla oli hyvin poikkeavia käsityksiä omasta rahankäytöstään. Yhdelle nuorelle kymmenen euron viikkoraha riitti hyvin koko viikoksi. Osa rahoista laitettiin vielä säästöönkin. Eräs nuorista kertoi, että oma rahankäyttö on vaihtelevaa. Raha saattaa kulua muutamassa tunnissa tai vaihtoehtoisesti se voi myös mennä säästöön, jos haluaa ostaa jotain kalliimpaa. Eräät nuoret pohtivatkin, että tarvitsevat rahankäyttöön enemmän opastusta.

Nuoret olivat sitä mieltä, että he ymmärtävät rahan arvon. Kaksi nuorista kertoi ostavansa aina mahdollisuuksien mukaan ostoksensa etukäteen halvemmaksi tiedetystä kaupasta. Nuoret ilmoittivat, että ohjaajat ovat kyllä puhuneet rahankäytöstä, mutta varsinaisia rahankäyttösuunnitelmia ei ole tehty. Nuoret eivät tosin ole kovin innokkaita edes osallistumaan sellaisiin. Yksi nuorista kertoi, että äiti on opettanut hänet säästäväiseksi.

...Äiti on opettanut vertailemaan hintoja.....Kyl äiti on sen saanu meiän päähän.

6.1.3 Laitoksen ulkopuolinen tuki

Haastatellut nuoret olivat erilaisessa elämäntilanteessa keskenään. Peruskoulunsa päättävät nuoret olivat asioineet eri virastoissa lähinnä koulun kanssa. He olivat tutustuneet ainakin pääpiirteittäin esimerkiksi työvoimatoimiston ja Kelan palveluihin. Heillä ei kuitenkaan ollut kovin läheistä suhdetta virastojen toimintaan. Muut nuoret olivat asioineet virastoissa useasti. Etenkin työvoimatoimisto oli tullut monelle tutuksi.

Sosiaalityöntekijän rooli vaihteli nuorten mielipiteissä varsin paljon. Yhdellä nuorella suhde häneen oli läheinen. Hän on ottanut yhteyttä sosiaalityöntekijään monissa epäselviksi kokemisissa asioissa. Muilla nuorilla tämä suhde ei vaikuttanut olevan kovin läheinen. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki tiesivät oman sosiaalityöntekijän nimeltä. Jokainen haastateltava mainitsi, että sosiaalityöntekijä osallistuu nuoren asiakassuunnitelmapalaveriin.

Nuorilta kysyttiin etenkin heidän omaa kiinnostusta koulunkäyntiä kohtaan sekä sitä tarvitsevatko he apua koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Kaikki nuoret eivät käyneet koulua. Nämä nuoret olivat suorittaneet peruskoulun oppimäärän. Heille oli myös ajankohtaista esittää koulua tai työharjoittelua koskevia kysymyksiä. Näitä nuoria oli kaksi. Kolme nuorta kävi peruskoulun päättöluokkaa ja yksi opiskeli ammattikoulussa.

Kaikki nuoret pitivät opiskelua tärkeänä asiana. Se oli nuorille ajankohtainen asia, vaikka kaikki eivät tällä hetkellä opiskelleetkaan. Koulunkäynnin merkitys tämän tutkimuksen perusteella vaihteli. Yksi nuorista ei harkinnut jatkossa hakevansa ammattikouluun, mutta muu ammattiin johtava koulutus häntä kiinnostaa. Koulunkäynnissä nuoria motivoi jatko-opiskelupaikan saaminen ja hyvän työpaikan hankkiminen.

On se mun mielest, ko on tänne tullu, ni tuntuu paljon tärkeemmält, silleen, käydä läpi noit työllistymiselämän asioita ja..vaikuttaa tärkeeltä. Se ku tulee järki päähän, niin ei oo enää semmone filis, ett ”mitä nyt tost koulusta, kyl ny duunipaikan jostain saa.” Ettei se nyt kumminkaan ihan niin mee... kunnan ammatti ja ...

Nuoret ilmoittivat haastattelussa, että eivät tarvitse erityisesti ohjaajan tukea koulunkäyntiin. Se tuki, minkä koulusta saa opettajan taholta, riittää toistaiseksi. Nuoret ovat kyllä valmiita tekemään koulun eteen töitä, jos onnistuvat löytämään itselleen sopivan koulutusalan.

Ei mull tässä oo hirveet motivaatioo, mut jos mä pääsen sinne, minne mä haluan , ni sitte ehkä on.

Tietyissä sijaishuoltopaikoissa vaaditaan nuorilta itsenäistä heräämistä aamuisin. Kahdelle nuorelle aamut ovat vaikeita juuri väsymyksen vuoksi. Toinen heistä kertoi,

että on syksyn aikana nukkunut pari kertaa pommiin. Muissakin laitoksissa on pyrkimyksiä siihen, että nuoret itse heräisivät itsenäisesti. Viikonloppujen ja lomien jälkeen herääminen on joskus vaikeaa.

Joskus, joo. Ko täällä on silleen, ett saa herätä silleen myöhään, yheksän aikaan, niin tulee niitä... unirytmii muuttuu ihan täysin. Voi olla, ett sä saat joskus vast yhen aikaan unen päästä kiinni. Ni sitten joskus on aika vaikeeta herätä.

Nuoret pitävät yhteyksiä vanhempiinsa säännöllisesti. Keskeisin yhteydenpidon väline on puhelin. Lastenkodin puhelin on nuoren käytössä vain tietynä aikana päivästä. Talon puhelimen käyttöajat vaihtelevat taloittain jonkin verran. Pääasiassa nuoret soittavat omasta puhelimestaan. Nuoret soittavat vanhemmille muutamasta kerrasta viikossa päivittäiseen yhteydenpitoon.

Toisena yhteydenpidon muotona ovat tapaamiset kotona viikonloppuisin ja lomien aikaan. Nuorten kotilomat vaihtelevat jonkin verran. Keskimäärin nuoret ovat kotilomilla joka toinen viikonloppu. Nuoret viettävät kotilomilla aikaa vanhempiensa seurassa. Joidenkin nuorten suhde vanhempiin on muuttunut paremmaksi sijaishuollossa oloajan aikana.

Se on varmaan siitä, kun mä oon täällä ja sitten tulee vaan isompi ja isompi ikävä ja sitte halua viettää niiden kans enemmän aikaa.

Kaikille vastaajille kaverit merkitsivät enemmän tai vähemmän. Nuorilla oli kavereita sekä sijaishuolto paikassa ja sijaishuolto paikkakunnalla että kotipaikkakunnalla. Kavereiden merkitys koettiin joissakin vastauksissa hyvinkin merkitykselliseksi nuoren elämässä.

No kun mä muutin kotikaupunkiin, ne uudet kaverit auttoi mua pääsemään masennuksesta pois.

Oli myös nuoria, jotka eivät korostaneet kavereiden merkitystä omassa elämässään tällä hetkellä. He pitivät kavereita kuitenkin tärkeinä.

En mä nyt tiä. Ei ne ny sillai, ett etten mää tulis millään toimeen jos niit ei

olis, mut siis ett kyl se nyt on ihan mukavaa, et on kavereit. Tääll nyt kumminki joutuu asumaan. On se kiva, ett täälläkin on niitä kavereit.

Paljon (merkitsee). Niitten kans on kiva olla.

Nuoret sanoivat saaneensa helposti uusia ystäviä. Tavallisin tapa saada ystäviä on vain mennä juttelemaan jostain asiasta. Yksi vastaajista tosin aluksi epäili, ettei saisi enää uusia ystäviä. Vastauksen lopussa oli kuitenkin toiveikas.

En mä varmaan saa enää uusii ystävii. ..Kai nyt joskus ainakin pari kappaletta...Sit niit tulee vaan jos tulee. En mä niit mitenkään mee hankkimaan. Tietenkin jos mä johonki ihmiseen haluan tutustuu. Tottakai mä teen tuttavuutt, mut en mä mitenkään väkisin rupee tunkemaan.

6.2 Ohjaajan rooli

Kun puhumme sijaishuollossa annettavasta tuesta, ohjaajien merkitys on tärkeää. Jokaisen laitoksen jokaisella ohjaajalla on oma tapansa toimia erilaisissa ohjaajan tehtävissä. Tämän opinnäytetyön yksi keskeisiä ajatuksia oli selvittää, mitä mieltä nuoret ovat ohjaajien tavoista tukea heitä arkielämässä. Tässä luvussa on keskitytty katsomaan ohjaajan merkitystä erityisesti psykososiaalisen tuen viitekehyksestä. Erilaisista arkipäivän tilanteista esitettiin nuorille muutamia esimerkkejä, jotta he olisivat voineet arvioida ohjaajan roolin merkitystä heidän kasvulleen ja kehitykselleen.

6.2.1 Ohjaaja psykososiaalisen tuen antajana

Nuoret kokivat, että suhde omaohjaajaan poikkeaa suhteesta muihin ohjaajiin. Kaksi haastateltavista kuitenkin totesi, että äskettäin vaihtunut omaohjaaja vaikeuttaa suhteen rakentumisessa. Yksi nuori tiivisti asian niin, että omaohjaaja on hiukan läheisempi kuin muu ohjaaja, koska hänen kanssaan voi puhua ne hiukan vakavammat asiat. Toisenlaisen vastauksen antoi nuori, jonka mukaan hänen ei tarvitse puhua syvällisiä asioita ylipäänsä. Hän kuitenkin pitää omaohjaajasuhdetta mielestään loistavana.

No ku ei mull o semmosii asioit. Ku mä en oo semmonen kauheen semmonen ihminen. Et mul olis semmosii henkeviä keskusteluit. Mä en käy koskaan semmosii. Ei mul oo semmosii. Ei mul oo mitän semmost kauheen traagist lapsuutt. Tai ett mul olis jotain traumoja lapsuudest. Täss iäss. Ei mun tarvi sen kans keskustell ku kauppakäynneist.

Kaikilla ei kuitenkaan ole mielestään toimivaa suhdetta omaohjaajaan. Erään nuoren mukaan omaohjaaja valittaa hänelle omasta mielestään vähän liikaa. Toisella nuorella omaohjaaja on lähikuukausien aikana vaihtunut. Nuoren mielestä omaohjaaja arvostelee häntä ja hänen lähipiiriään liikaa.

Kaikki nuoret muistelivat, että ovat saaneet positiivista palautetta ohjaajilta. He erittelivät tapauksia, joista positiivista palautetta on tullut. Näistä mainittiin esimerkiksi ruokailutilanteiden onnistuminen, hyvän numeron saaminen koulun kokeesta, on hoitanut jonkin tehtävän mallikkaasti, kun kotiloma on mennyt hyvin, osallistuminen

leiriin, vaikka nuori aluksi oli kieltäytynyt, siivoamisesta ja aamuhäämisen onnistumisesta.

Positiivisen palautteen lisäksi arjessa esiintyy tilanteita, jolloin ohjaajan on puututtava kielteisiin asioihin. Nuoret toimivat toisinaan vastoin sovittuja sääntöjä tai syntyvät tilanteita, joissa ohjaajan on tartuttava jo ennalta mahdollisiin tuleviin tapahtumiin, jotka eivät ole sopivia. Nuoret reagoivat tällaisiin tilanteisiin eri tavalla. Myös ohjaajat voivat toimia ongelmatilanteissa normaalioloihin nähden poikkeuksellisesti.

Nuoret kertoivat, että palautteena kielteisistä asioista he saavat ohjaajan taholta moitteita. Nuoret käyttivät sellaisia nimityksiä kuin saarna tai valitus. Lisäksi tarpeen mukaan ohjaaja antaa teosta jonkun seuraamuksen. Erään nuoren mukaan hän ei ole kokenut tällaisissa tilanteissa poikkeavaa toimintatapaa tai käytöstä ohjaajan taholta. Hänen mielestään se onkin oikea tapa toimia.

Ihan normaalit. Ei tääl o mitään semmosii, ett joutuu silmätikuks, jos tekee jotain. Koska siit ei ole mitään hyötty, jos siit saa kauheet rangaistukset. Kosk siit voi katkeruuski... Ei tääl saa mitään sillai rangaistuksi.

Nuorten mielestä sääntöjen rikkomisesta saakin seurata jokin seuraamus tekijälle. Haastateltavien mielestä ohjaaja saakin olla tällaisissa asioissa tiukka ja määrätietoinen. Eräs nuori kertoo esimerkin miten aiemmin on toimittu ongelmatilanteen ratkaisemiseksi. Hänen mielestään silloin toimittiin oikein. Hän kuitenkin korostaa kohtuullisuutta.

Kunhan ei oo liian jyrkkii. Et rupee huutamaan ihan täytt kurkkuu. (esimerkki) Sillonko me tai en mää mut toi ne pöllis ne ohjaajan avaimet, nii sillon me saatiin kaikki sanktiot, kun joko tiedettiin tai hallussapidettiin niit. Se oli asiallista. Asia selvis.

Ohjaajalta vaaditaan myös tietynlaista herkkyyttä ja tilannetajua tilanteissa, joissa nuorella on vaikeita hetkiä elämässä. Luottamuksen saaminen nuoreen on ohjaajalle haaste. Nuoret kokivat tutkimuksessa, että eivät voi kaikissa tilanteissa luottaa ohjaajaan. Tämä heijastuu etenkin luottamuksellisten asioiden jakamisesta ohjaajalle.

Kuudesta haastateltavasta neljän mielestä ohjaajaan ei voi täysin luottaa. Yhden vastaajaan mukaan hän voi lähes kaikissa asioissa luottaa ohjaajaan. Yksi vastaaja kertoi, että ei kaipaa ylipäänsä tukea vaikeissa asioissa. Hänellä ei omien sanojensa mukaan ole asioita, joita hänen tulisi jakaa kenenkään kanssa. Nuoret sanoivat kertovansa vaikeista asioista myös kavereille ja äidille.

Nuoret eivät halua tämän tutkimuksen perusteella kärkevää ohjaajaa, vaan pikemminkin ohjaavaa ja läsnä olevaa aikuista. Yksi nuorista toivoi ohjaajan opastavan heitä sellaisissa asioissa, joista he eivät tieneet silloin, kun tulivat sijaishuollon piiriin.

Niinku...ei sinänsä vahtii meitä vaan opastaa meitä. Toimiman oikein niinku asioissa, mitä me ei silloin tiedetty, kun me tultiin tänne.

Sillai, ett ei ne oo koko ajan tuol toimistoss, näppäilis siel tietokonett. Ja kun tuleekysymään jotain, nii ”odota pual tuntii. Mää pistän rapsat tänn.” Tai jotain vastaavaa.Vois vähän enemmän olla sillai, niinko, neuvo tai olla tekemisiss. Tai ei ny periaattees, mutt jos on jotain asiaa, niin vois ninko vastata siihen. Ettei sillai Et”Odota viel pual tuntii”. Ei sillai.

He haluavat myös aikuisen, johon voisivat luottaa. Aikuiselle tulisi kyetä jutella kaikista asioista, joista nuoret ovat kiinnostuneet. Aikuisten tulisi myös pitää huolta, ettei kerro muille nuoren uskomia salaisuuksia. Yksi nuorista halusi ohjaajan selvittävän asioita, jotka liittyvät nuoren tulevaisuuden suunnitteluun.

Tämän tutkimuksen mukaan haastatellut nuoret kokivat olonsa turvalliseksi. Nuorilla oli tosin melko erilainen käsitys siitä, mitä sana turvallisuus heissä herättää. Sijaishuoltoapaikan turvallisuus koettiin toisaalta ihmisten toiminnan toisaalta turvallisen ympäristön kautta. Turvallisuus koettiin myös ohjaajien välittämän huolenpidon sekä sijaishuoltoapaikan sääntöjen kautta. Turvallisuutta määriteltäessä yksi nuori kiteytti ajatuksensa tähän tapaan:

No semmost esimerkiks, ett ohjaajat pitää huolta, ettei nuoret mee tekemään ihan mitä vaan ja pompi koska tykkää ja tule tänne itsenäistymisyksikköön koska tykkää ja ei vahingoita ittees ja tollai. Kyl tääl nyt varmaan on ne säännöt ja se turvallisuus on varmaan ihan kohdillaan. Ettei siin varmaan oo mitään ongelmaa oo, mutt....

Toinen nuori koki asian näin:

On vähän niinku henkistä turvallisuutta ja niinku fyysistä, ett niinku just ett saa aikuiselt sitä henkist turvaa sillä puhumalla, kuuntelemalla, henkinen on vähän semmost, ett ei lähetä niinku hyppäämään benji-hyppy, niinku, muovipusseista tehdyillä naruilla, ja niinku, pitää itsestänsä silleen, niinku, huolen Esimerkiks just, niinku, kotilomilla. Ett et vedä niitä kolmen promillen kännejä.....sammu hankeen... sellasta. Pitää, niinku, sen ihmisyiden normaalina. Niinku, itsesuojeluvaisto...

Turvallisuus koettiin kuitenkin sanana hieman etäiseltä. Jotkut nuoret miettivät pitkään sanan merkitystä. Jotkut totesivatkin, etteivät ole tulleet ajatelleeksi koko asiaa aiemmin. Yksi nuorista ei kokenut olevansa turvaton, mutta tunteneensa hetkiä, jolloin on tuntenut koti-ikävää tai ikävöineensä kavereita. Kysyttäessä, mitä ohjaajat tekevät turvallisuuden eteen, haastateltavat eivät osanneet nimetä jotain tiettyä asiaa.

En mä tiedä tekeeks ne, ko mull ei o ikinä tullu tääl semmonen turvaton olo. Pari kertaa on tullu huono fiilis jostain. Sillon ny vähän ja mutt ei niinku muuten.

Haastateltavat kokivat yksityisyyden kukin omalla tavallaan. Heistä kolme vastasi, että yksityisyyttä kunnioitetaan. Yksi vastaajista totesi, ettei hänen yksityisyyttään kunnioiteta tarpeeksi. Kaksi vastaajaa oli sitä mieltä, että se riippuu tilanteesta: toisinaan saa paremmin ja toisinaan huonommin. Haastateltavat eivät kuitenkaan tarkentaneet vastauksiaan sen enempää. Jatkoain esittämällä lisäkysymyksiä.

Yksityisyyden kunnioitus jaettiin haastattelutilanteessa kahteen termiin, jotta olisi saanut paremmin selvää haastateltavien mielipiteistä aihetta kohtaan. Yksityisyydessä on kysymys omasta reviiristä, jota jokaisen tulee vaalia. Lisäksi kunnioitus-sana oli monelle vastaajalle ilmeisesti epäselvä. Tämän jaottelun jälkeen nuoret vastasivat jäsennellymin. Kun kysyin kunnioituksesta, yksi vastaajista löysi korjattavaa hänen yksityisyyttään kohtaan:

Saa olla ninku omassa rauhassa. Laitoksessa oli jotain juttuja, mitä ei todellakaan saa. Jos nuori suuttuu jostain asiasta ja on surullinen, niin hirveän usein siellä ohjaajat niin, toi, pakolla änkee huoneeseen ja pakottaa juttelemaan, vaik just sill hetkell tarttis, niinku, omaa rauhaa ja olla yksin. Mä en oo vaan tottunu siihen, ett yöllä tullaan ninku avaamaan

ovia...kattomaan. Siit mä en oikein tykänny...en tottunu ikinä.

Kun kysyttiin nuorten yksityisyyden kunnioituksesta, yksi haastateltavista totesi:

Ei puutu liikaa mun asioihi. Sellasii, mitkä ei oo välttämättömi. Se on varmaan pääasia.

Reviirin käsitteeseen kaikki vastaajat yhdistivät oman huoneen. Nuoret olivat yleisesti sitä mieltä, että huoneeseen tullessaan sekä ohjaajan että kaverin tulee koputtaa oveen. Yhden haastateltavan mukaan kaikki ohjaajat eivät tehneet niin. Kaikkia nuoria ei kuitenkaan häirinnyt suuremmin, vaikka heidän huoneessaan vietetään enemmänkin aikaa.

Mä en oo oikein semmonen yksityisyyden lintu...ett... Mä en oikein tykkää olla yksin, ett, tota, mä oon mielummin, niinku, muitten seurass.

Nuorilla ei ollut tarkkaa käsitystä, miten ohjaajat tekevät yhteistyötä vanhempien kanssa. Haastateltavat sanoivat, että pääasiallisesti ohjaajat soittavat vanhemmille tärkeissä asioissa. Tällaisista tärkeistä asioista nuoret mainitsivat kotilomien järjestelyn. Yksi nuori toi esille, että ohjaaja pitää yhteyttä vanhempiin myös palaverien- ja kuukausikoosteen laatimisen yhteydessä.

Yksi haastateltavista kertoi, että yhteistyö ei ole aina saumatonta. Hänen mukaansa äiti on kertonut tapauksista, jolloin tärkeä, sijaishuollossa tapahtunut tieto ei ole kulkeutunut tarpeeksi nopeasti ohjaajalta vanhemmalle. Haastateltavan mukaan äiti oli kokenut tilanteita, jolloin tieto oli tullut ensin muuta kautta hänen tietoonsa. Sen hän koki epäluottamusta herättävänä.

Ne pitää ihan turhista asioista yhteyttä, mut jos on joku asia, mikä kuuluis kertoa, niin ne sano mitään äidill. Se ärsyttää täsä. Jos esimerkiks tääl on tapahtunu joku tilanne, niin sit niinku ett ko me kerrotaan äitill se, sitten se vähän niinku kiivastuu: ”miksei ohjaajat kertonu sitä?”

Nuoret vastasivat myös kysymyksiin, jotka keskittyivät ohjaajien keskinäisten tietojen välittämiseen ja yhteisen kasvatulinjan noudattamiseen. He kokivat, että tiedon keskinäinen jakaminen on olennaisen tärkeää heidän hyvinvointinsa kannalta. Kaikki

haastellut nuoret kommentoivat kysymystä. Haastattelutilanteessa kysymys herätti jopa painokkaita sekä tunteenomaisia purkauksia. Ilmeisesti asia on tärkeä nuorten kannalta.

Aika huonosti välillä. Joskus ihan hyvin, mutt joskus tääll on ollu semmosia tilanteita, että saman asian kanssa on painittu vaik kuin kauan. Vaiks itte nuori tietää, ett se asia on just niinku itte sanoo, niin sittekin tänne tulee kaikkii sijaisii ja kaikkii. Ei ne semmosii asioit tiedä. Esimerkiks toisten huoneeseenmeno. Niin ei ne tiä siit yhtään. Siitäkin on tääl väännetty niin saatanast.

Aika huonosti mun mielestä. Ett ei oikein tieto kulje tai kaikki tiedot oikein kulje sillai. Ett elää vähän siin omass maailmass. Pitäis keskittyä enemmän tähän työhön. Niittenkin.

Nuoret olivat sitä mieltä, että ohjaajat toimivat yleisissä asioissa samaan suuntaan, mutta ohjaajat ovat kuitenkin erilaisia luonteeltaan. Yksi nuori toivoi, että ohjaajilta löytyisi vähän enemmän joustavuutta sääntöjen tulkinnessa.

On sellatteit ohjaajii, ketkä ei... jos vaik nuorel on paha mieli.. sit ne kattoo suoraan säännöistä, ett miten toi niinko asia pitäis hoitaa. Se on kans tosi ärsyttävää. ett ei niin kaavamaisia, mun mielest ei saakaan olla semmonen. Et niinku just ajattelee sen nuoren parasta, eikä tee just niinku säännöis sanotaan.

Yksi nuorista oli sitä mieltä, että joskus ohjaajat eivät kuitenkaan pysy samassa linjassa sääntöjen noudattamisessa. Nuoren mielestä se haittaa joskus elämää sijaishuollossa.

...mut jotkut ohjaajat vähän lepsuu. Sit ko tulee toinen ohjaaja ja tekee niin ko jotain ihan toista ja sit ko me sanotaan, ett toinen teki silleen, nii alkaa vaan ett” Hän ei ole nyt täällä”. Kaikill ohjaajil pitäis olla samat säännöt, ettei tule tommosii sekaannuksii.

Vastaajista yksi ei halunnut jatkaa jälkihuollossa missään tapauksessa. Toiselle nuorelle asia oli vielä vähän auki, sillä hänellä oli yhtenä vaihtoehtona päästä asumaan takaisin kotiin keväällä 2009. Niistä, jotka aikoivat jatkaa jälkihuollossa, kolme halusi jatkaa yhteistyötä saman omaohjaajan kanssa.

Nuorten mielestä ohjaajat luottavat heidän tulevaisuuteensa. Tosin, ne joilla ei ollut tulevaisuuden suhteen vielä suunnitelmia, eivät olleet asiasta varmoja.

En mä tiedä luotanko mä ittekään, ko ei mul oo mitään semmosii suunnitelmii. Mut kyl ne varmaan.

Yhden vastaajan mielestä ohjaajien luottaminen nuoren tulevaisuuteen riippuu kovasti ohjaajasta: jollakin ohjaajalla on uskoa hänen tulevaisuuteensa, jollakin toisella ohjaajalla ei ole.

Tääl on sellattiit ohjaajii, ett ko mul on muutaman kuukauden pääst se asiakssuunnitelma ni, mul on tosi hyvät fiilikset, ett jos pääsis pois ja tollast, ett niinku.. on näytetty valoo sinne suuntaan. Sit on semmotteita ohjaajia, jotka suoraan pistää, ett ”et sä täältä minnekään oo pääsemässä” ”Kyl sä oot täällä niin kauan kun sä täytät 18”. Sit on semmosii ohjaajii, ett ketkä, niinku, tukee sitä päätöstä. ett: ”se olis niinku hienoo. Mä veikkaisin, et sä pärjäisit tosi hyvin” ja ...molempii löytyy.

6.2.2 Ohjaajan rooli arkitoimintojen opastajana

Nuorilta kysyttiin heidän suhtautumisestaan neuvomisesta arkitoiminnoissa. Nuoret pitivät neuvomista kautta linjan asiana, joka mietityttää heitä kovasti. Laajasti sanottuna nuoret eivät pidä neuvomisesta, mutta poikkeuksia löytyy runsaasti. Haastattelusta kävi ilmi, että tapa miten nuoria haastetaan ja opastetaan tekemään arkiasioita, osoittautui merkittäväksi. Nuoret eivät pidä käskyttämisestä. Yksi nuorista kertoi myös, että heitä tulee kohdella ikäisinään, ei pikkulapsina.

....Mut joskus ohjaajat puhuu ku tarhalaisille, silleen just, ett ”Pistäppä tuo tuonne kaappiin, millä sormella minä osoitan sitä” Joskus tulee semmonen fiilis, ett puhuuk se, niinku, koiralle, tarhalaiselle vai, niinku,.... viistoistavuotiaalle nuorelle.

Nuoret myös odottavat, että ohjaaja antaa vastuuta heille arkitoiminnoissaan. Heidän mielestään ei ole hyvä, että ohjaajat kulkevat heidän perässään tehtävän aikana. Nuoret haluavat neuvomisen jälkeen suorittaa tehtävän itse.

Jos se siinä, niinku, hösää koko ajan, niinku, kans puoliks tekemässä sitä ni... jos mun pitäis niinku ite tehdä se.

Kokonaisuutena ajatellen nuoria saa neuvoa arkiasioissaan heidän mielestään, mutta on

tärkeää, miten heitä neuvotaan ja missä yhteydessä. Yksi nuorista korosti myös hänen mielestään hyvää tapaa neuvoa: heidän laitoksessaan on eräs ohjaaja, jonka ei tarvitse koskaan korottaa ääntään tai uhkailla arkiasioiden neuvomisessa. Nuoren mielestä hän vastaa ärsyttävillä toiminnoilla ilkeilemällä.

Nuoret olivat sitä mieltä, etteivät he kaivanneet lisää tukea ohjaajilta arkitoiminnoissa. Yhden vastaajan mielestä hän tosin kaipasi itsenäistymiseensä vähän tukea, koska ei vielä pärjää kaikissa asioissa itsenäisesti. Yksi vastaajista ei kaivannut tukea enää missään asiassa. Hänen mielestään kaikki asiat sujuvat hyvin.

Kahdella nuorella oli säännöllisesti johdettu harrastus. Toisella heistä oli kaksikin harrastusta. Muilla nuorilla oli harrastus, joka oli epäsäännöllinen. Yhdellä nuorella oli säännöllinen harrastus, joka tapahtui oman työpöydän ääressä, eikä kaivannut ohjaamista. Lopuilla ei ollut tällä hetkellä harrastusta.

Ohjaajat tukivat harrastusta etupäässä hankinnoissa ja harrastuspaikalle kuljettamisessa. Haastateltavat kokivat myös, että sijaishuoltoapaikan ohjaajat kannustivat heitä harrastuksen jatkamisessa. Harrastus on hankittu muuten kuin sijaishuoltoapaikan kautta.

Ohjaajien rooli virastoasioinneissa osoittautui varsin vähäiseksi. Vain yhden nuoren vastauksessa mainittiin ohjaaja. Yksi nuori kertoi, että on asioinut äidin kanssa. Kaikki nuoret olivat kuitenkin sitä mieltä, että virastoasiointi on tärkeää ainakin jossain vaiheessa heidän elämäänsä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Nuorten kokemus osallisuudesta ja vaikuttamisesta omiin asioihinsa koettiin yleisesti liittyvän käytännön asioiden hoitamiseen. Viikoittaiset nuortokokoukset koettiin tärkeiksi ja hyödyllisiksi, mutta nuoren, hänen vanhempansa, sosiaalityöntekijän ja sijaishuollon työntekijöiden yhteiset asiakassuunnitelmapalaverit (ASU) koettiin melko

etäisiksi. Erilaisten kokousten päätöksistä nuoret olivat kiinnostuneet melko konkreettisista asioista, kuten kotilomien järjestämisistä ja lähiajan toiminnan suunniteluista. Viisi kertaa vuodessa tarkistettavan hoito- ja kasvatussuunnitelman laatiminen koettiin vieraaksi. Joku tutkimukseen osallistuneista eivät olleet varmoja, ovatko lainkaan osallistuneet sen laatimiseen.

Nuoret olivat hyvin perillä arjen sujumiseen liittyvistä rakenteista. Päiväjärjestyksen noudattaminen hyväksyttiin ja sitä pidettiin tärkeänä osana sijaishuoltolaitoksen arkea. Arkipäivisin iltapäivällä, nuoren omassa huoneessa vietettävä niin sanottu hiljainen tunti jakoi mielipiteitä. Sääntöjen noudattamista pidettiin hyvänä asiana, vaikka niiden määrä ja sisältö poikkesivat jonkun verran eri sijaishuoltolaitoksissa. Sääntöjen tulisi olla tarkoituksenmukaisia ja oikeudenmukaisia. Nuoret saattaisivat myös kaivata enemmän tukea sijaishuoltopaikan muutos- eli nivelvaiheissa.

Laitoksen ulkopuolisesta tuesta vanhempien ja kavereiden roolia korostettiin. Myös koulutuksen merkitys ymmärrettiin. Sosiaalityöntekijän merkitys koettiin hyvin vähäiseksi. Myöskään virastoasioinnit eivät olleet haastateltavien mielestä ajankohtaisia.

Omaohjaajan roolia pidettiin merkityksellisempänä kuin muun ohjaajan roolia. Nuoret pitivät kuitenkin omaohjaajaa lähinnä käytännön asioiden hoitajana. Suhteen rakentajan roolia omaohjaajan työssä ei korostettu. Nuoret toivoivat, että ohjaajat olisivat maltillisia ohjaus-, neuvonta- ja sääntöjenasettajan roolissaan. Nuorten mielestä ohjaajat eivät saisi kärkeä heitä. Ohjaajilta toivottiin nuorten ikätason huomioimista ja pitämään heitä itsenäisempinä. Tutkimuksen mukaan nuoret odottivat ohjaajilta arjen tilanteissa enemmän läsnäoloa. Arkiasioiden hoitaminen ei vaadi nuorten mielestä niin paljon ohjaajien valvontaa. Nuoret eivät kuitenkaan luottaneet ohjaajiin kaikissa asioissa, vaan turvautuivat usein henkilökohtaisissa asioissa omien läheisten tai kavereiden tukeen. Nuoret kuitenkin arvelivat, että ohjaajat luottavat heihin tällä hetkellä ja tulevaisuudessakin. Nuoret kokivat olonsa sijaishuoltolaitoksessa turvalliseksi. Lisäksi heidän yksityisyyttään kunnioitetaan.

8 POHDINTA

8.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Laadullisessa tutkimuksessa tulee esiin kysymyksiä luotettavuudesta, jotka liittyvät tutkijaan, aineiston laatuun, aineiston analyysiin ja tulosten esittämiseen. Olennaista on, miten tutkija on tavoittanut aineistonkeruusta saamansa tiedon. Aineiston analysoinnissa korostuvat sekä tutkijan taidot, arvostukset että oivalluskyky. Luotettavuudessa kiinnitetään huomiota tutkimuksen totuusarvoon, soveltuvuusarvoon, pysyvyyteen ja neutraaliin lähestymistapaan. (Janhonen & Nikkonen 2001, 36.)

Sisällönanalyyysissä on usein myös ongelmana, miten tutkija kykenee pelkistämään aineistonsa kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman luotettavasti. Myös aineiston ja tulosten välillä tulee olla luotettava yhteys. (Janhonen & Nikkonen 2001, 36.)

Tutkimusta tehdessäni huomasin moneen otteeseen, että useissa tilanteissa on vaara menettää ote tutkimusaineistosta. Haastattelun jälkeinen litterointi ei ennakkokuvitelmieni mukaisesti ollutkaan vaikein osa tutkimusta, vaan haastattelun vastaukset olivat vasta alku siihen työhön, joka voisi johtaa luotettaviin johtopäätöksiin ja oivaltaviin pohdintoihin. Tutkimukseeni liittyi myös luotettavuusongelma jo haastatteluvaiheessa. Tulosten lopputulokseen saattoi vaikuttaa se, että tunsin viisi haastateltavaa ennalta. Pyrin välttämään ongelman siten, että tutkimukseni keskeiset asiat eivät liittyneet liian henkilökohtaisiksi kokemiini asioihin.

Perusajatuksena laadullisessa tutkimuksessa on, että tutkija on tutkimuksensa subjekti ja tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Laadullisesta tutkimuksesta puhuttaessa keskeisin luotettavuuden mittari on itse tutkija ja siten luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. (Eskola & Suoranta 1998, 211.) Huomasin monta kertaa opinnäytetyön eri vaiheissa, että oma ennakkokäsitykseni tai teoriaviitekehys saattavat ohjata tutkimuksen etenemistä ja viedä tuloksia haluamaani suuntaan. On mielestäni tärkeää, että pidensin ajallisesti opinnäytetyöni tekemistä.

Totesin useasti, että ensimmäiseksi mieleen tullut päätelmä tai ajatus ei välttämättä sellaisenaan olisi vastannut tutkimustuloksia.

Luotettavuuteen liittyy monia asioita, joita ei tule ajatelleeksi tutkimuksen tekemisen aikana. Haastattelututkimuksen keskeinen piirre on sanoittaa ja sanallistaa annettuja teemoja, joita tutkimuksen tekijä pyrkii analysoimaan. Sisällönanalyysi menetelmä, jossa sisällön kautta pyritään pääsemään johtopäätöksiin. Huomasin kuitenkin tutkimuksen analysointivaiheessa muutaman kysymyksen kohdalla, että tietyissä tapauksissa haastateltavat eivät voi tai osaa muodostaa mielipidettä. Aloin miettiä asiaa, kun yhdistelin mielessäni nuorten käsityksiä esimerkiksi nuorten kokemuksia saapumisestaan nykyiseen sijoituspaikkaan. Mieleeni tuli tilanteita, joita koin haastatteluhetkellä. Ne hetket eivät olleet mielestäni sopusoinnussa saamieni vastausten kanssa. Vastaukset olivat melko neutraaleja, ihan positiivisiakin. Tilanne saattaa olla selitettävissä siten, että nuoret eivät ehkä osanneetkaan odottaa uuteen paikkaan muuttamisessa erityistä osallisuuden kokemusta, heillä ei ole kokemusta muusta.

Tutkimukseeni osallistui sama lukumäärä poikia ja tyttöjä. Ajatukseni oli, että sukupuolella saattaisi olla merkitsevää vaikutusta tuloksiin. Pösön (1993, 257) väitöskirjatutkimuksessa tutkittiin kolmen lastenkodin asiakkaiden poikkeavuuden ja sukupuolen tematiikkaa. Tutkimuksesta erottui selvästi, että tyttöjen hoidon käytäntö on huollollisen lastensuojelullinen kun taas poikien pääsääntöisesti oikeudellisen tekokeskeinen. Poikien hoidon sisältö oli enemmän ulkoista valvontaa ja kurinpitoa kuin kasvatuksellista hoitoa tai sosiaalityön luonteista. Omassa tutkimuksessani en tulkinnut sukupuolella olevan vaikutusta haastateltavien mielipiteissä ohjaajien tuen muodosta. Tosin tutkimukseni aineisto on hyvin pieni, jotta voisi tehdä asiasta johtopäätöksiä.

Tutkimustyölle on myös asetettava eettiset reunaehdot. Perusteena olisi tehdä tietoisia ja eettisesti kestäviä ratkaisuja. Ensimmäisessä tutkimustoiminnan vaiheessa jo aiheen valinta on eettisyyttä. Voidaan miettiä, valitseeko aiheen vain muodinmukaisesti, joka lisäisi mahdollisimman paljon kiinnostusta tutkimukseen. Toisaalta aiheeksi voi valita sellaisen, joka on helposti toteutettavissa. Voidaan myös miettiä, onko aiheen valinnalla oltava yhteiskunnallista aspektia. (Hirsjärvi ym. 2003, 28.)

Itse valitsin aiheen kiinnostuksesta itsenäistyvien nuorten asioita kohtaan. Olin havainnut työssäni lastenkodissa, että uuden lakiuudistuksen myötä nuorten asema on korostanut osallisuuden merkitystä. Kiinnostuin tavasta ja menetelmistä, joilla lisätään nuorten mahdollisuuksia saada enemmän tukea heidän jokapäiväisessä elämässään. Aihe on muodinmukainen, koska lakiuudistuksen jälkeen on tehty paljon tutkimuksia lastensuojelusta ja lapsen aseman merkityksestä yhteiskunnassamme. Haastattelututkimuksia nuorista sijaishuollon asiakkaista on kuitenkin käsitykseni mukaan vähän.

On myös tärkeää pohtia eettisessä mielessä tutkimuksen kohteena olevien kohtelua. Tutkimukseen osallistuvilta vaaditaan ensinnäkin suostumus, joka sisältää neljä kohtaa: 1) Tutkimushenkilöille paljastetaan kaikki tarvittavat näkökohdat tutkimuksen eri vaiheista, jotka liittyvät tutkittaviin. 2) Henkilön tulee ymmärtää tämä suostumus. 3) Henkilö on kykenevä tekemään arviointeja ja 4) Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2003, 28.)

Sijaishuollon asiakkaille tehtävät tutkimukset asettavat monia kysymyksiä eettisten asioiden pohdinnassa. Lasten kanssa tehtävät tutkimukset edellyttävät myös vanhempien suostumusta. Itse haastatteluvaiheessa erotin monia tilanteita, jolloin minun tuli pyrkiä eettisesti mahdollisimman oikeaan ratkaisuun. Haastattelijalla on velvollisuus toimia ulkopuolisena. Nuori ei aina kykene arvioimaan asioiden kokonaisuuksia. Hän saattaa kertoa paljon asioita, jotka voisivat vaarantaa hänen asemaansa jollakin tavoin. Koin tilanteita, jolloin minun tuli kyetä erottamaan tutkimusaineisto arkaluoteisesta ja henkilökohtaisesta tiedosta.

8.2 Tutkimustulosten tarkastelua

Tutkimukseni keskeisimmät tulokset viittaavat siihen, että nuoret voisivat osallistua enemmän omien asioidensa suunnitteluun. Teoriaosuudessa otin esille historiallista viitekehystä lastensuojelusta Suomessa. Käytännössä lapsen asema Suomessa on ollut juridisesti turvattua vasta vuoden 1936 säädetyin lastensuojelulain jälkeen. Senkin jälkeen lapsen asema ei ollut näkyvästi esille ennen 1983 säädettyä seuraavaa

lakiuudistusta. Lasten asema lastensuojelutoimien kohteena olevalta lapsella on parantunut uuden, voimassaolevan lastensuojelulain puitteissa. Lapsen asemaa mielipiteiden ilmaisijana ja omiin asioihinsa vaikuttajana on korostettu. Tutkimukseni osoittaa, että monilta osin nuoret eivät osaa hahmottaa asioita tai kokonaisuuksia, joissa voisivat olla aktiivisia osallistujia ja oman hyvinvointinsa asiantuntijoita. Kaikki nuoret eivät nähneet yhteyttä arkipäivän hyvinvoinnin ja erilaisten kokousten sekä suunnitelmien päätösten välillä. Nuoret osallistuvat oman kasvatuksensa ja hoitonsa suunnitteluun. Ohjaajien tulisi kyetä välittämään nuorille, kuinka tärkeitä on osallistuminen ja osallisuus. Ohjaajat ovat mukana nuorten arkisten, asioiden ohjaamisessa, mutta esimerkiksi virastoasioinissa tai koulunkäymiseen liittyvissä asioissa ohjaajat eivät ole nuorten mielestä kovin aktiivisia. Tosin nuoret eivät kaipaakaan näissä asioissa tukea.

Jaoin opinnäytetyöni tutkimustehtävän kahteen osaan. Ensimmäinen tavoitteeni oli tutkia nuoren kokemaa tuen tarvetta. Toiseksi pyrin ottamaan selvää nuorten käsityksiä ohjaajan roolista tuen antajana. Viime kädessä kuitenkin molemmat ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Ohjaaja on tärkeässä roolissa luomassa niin sijaishuoltolaitoksen arjen välineitä kuin rakentamassa ilmapiiriä, joka luo suotuisan kasvualustan lapsen kehitykselle.

Sijaishuollossa oleva lapsi on asunut sijoituksensa aikana keskimäärin useammassa kuin yhdessä laitoksessa. Lastensuojelun keskeinen ajatus on väliaikaisuus. Tavoitteena on, että lapsella olisi mahdollisuus asua myöhemmässä vaiheessa jälleen kotona. Kotona asumista saatetaan kokeilla jossain vaiheessa, mutta epäonnistuneen sijoituksen jälkeen seuraa uusi sijoitus. (Pösö 2004, 203-204.) Tässä opinnäytetyössä haastetellut nuoret tukivat tätä oletusta. Kaikki olivat olleet sijoitettuna muualle ennen nykyistä paikkaa. Nuoret eivät kuitenkaan kokeneet ainakaan siirtymävaiheessa oloansa turvalliseksi. Heille kerrottiin uudesta sijoituspaikasta varsin vähän. Nuoret kertoivat, että sopeutuminen uuteen paikkaan vei aikaa. Myös Kukkolan (2007) opinnäytetyö tukee tätä ajatusta. Siinä nuoret kokivat, että uuteen paikkaan muuttoa sävytti kiireellisyys. Kukkolan haastateltavista vain yksi oli käynyt tutustumassa uuteen paikkaan ennen sijoitusta. (Kukkola 2007, 39.)

Sijaishuollon arkea rytmittää aikataulut ja säännöt. Päivä etenee aamusta alkaen tiettyjen rutiinien ja toimintojen suorittamisella. Ohjaajat opettavat nuoria huolehtimaan omista asioistaan. Päivän kulku ei kuitenkaan ole ohjaajien sanelemaa, vaan nuoret saavat itse vaikuttaa tarpeen mukaan elämäänsä. Tutkimukseni osoittaa, että nuoret ovat sisäistäneet arkeet liittyvät päivittäiset toiminnot osaksi heidän jokapäiväistä elämäänsä. Näillä päivittäisillä toiminnoilla tarkoitan päiväohjelman ja sääntöjen noudattamista, koulunkäynnin hoitamista, harrastusten tukemista sekä osallistumalla itsenäisesti heidän jokapäiväisten asioidensa hoitamiseen. Nuoret jopa osoittivat olevansa valmiimpia ottamaan vastuuta omista asioistaan. Nuorten haastattelun mukaan monet nuorista toivoivat saavansa itse päättää enemmän omista asioistaan. Ohjaajien roolista he toivoivat pikemminkin läsnäolevaa ja ohjaavaa kuin kurinpitäjää ja vahtijaa. Törrösen (1999, 128) tutkimuksen mukaan lasten elämään lastenkodissa ja sairaalassa sisältyy pakkoa, johon he etsivät oman tapansa selviytyä ja sopeutua. Tärkeät ihmissuhteet, yhteiset kokemukset ja oma reviiri muodostavat tärkeän osan lapsen sen hetkisestä elämästä.

Nuorten käsitykset ohjaajan roolista muistuttivat hyvin paljon vanhemmuuden roolia. Tosin nuorten haastattelu antoi viitteitä, että kurinpitäjän rooli kuuluu omille vanhemmille. Ohjaajan tärkeimpänä tehtävänä koettiin enemmän ohjaava rooli. Nuoret toivoivat monissa vastauksissa, että ohjaaja olisi enemmän läsnä heidän arjessaan. Ohjaaja tulisi olla helpommin saavutettavissa. Lisäksi vastauksista kävi ilmi, että ohjaajat kykenisivät ottamaan huomioon paremmin nuoren ikätason. Tämä tukee ajatusta vanhemmuuden roolikartan yhteydessä olevasta mallista. Sen mukaan vanhemmuuden rooli muuttuu lapsen ikätason ja kehityksen mukaisesti. Vanhemmilta vaaditaan erilaista roolia sitä mukaa, kun lapsi kasvaa. (Joronen 2006, 46)

Ohjajaan tulee kyetä myös yhteistyöhön niin muiden ohjaajien, eri yhteistyöryhmien sekä lasten lähimmäisten kanssa. Nuoret eivät olleet kovin hyvin perillä yhteistyön määrästä ja luonteesta. Lisäksi vastauksista voi päätellä, että ohjaajien keskinäinen työnjako ja yhteisten pelisääntöjen noudattaminen koetaan osin ongelmalliseksi. Nuoret kuitenkin kokivat olonsa turvalliseksi ja tunsivat oman reviirin merkityksen ja tärkeyden.

Tämä opinnäytetyön tulosten mukaan nuorten arkipäivän perusrakenteet olivat

kunnossa. Konkreettisten, lähitulevaisuuteen liittyvien asioiden hoitaminen sujui nuorilta ja heidän ohjaajiltaan. Nuoret kokivat yhteisöllisen kasvatuksen kehittämisen sekä toiminnan ja kasvatuksen suunnittelun melko vieraaksi. Myös ohjaajan rooli painottui käytännön asioiden hoitajaksi. Toisaalta nuorten tietämys erilaisista suunnitelmista, kokouksista tai virastoasioinneista osoittautui paikoin heikoksi. He eivät kaivanneetkaan jotain toimintoa helpottamaan heidän elämäänsä, koska he eivät olleet tietoisia siitä. Tämän tutkimuksen perusteella voisin toivoa ohjaajien toimintatapaan tietynlaista palvelunohjauksellista otetta mahdollistamaan nuorille välineitä osallisuuden ja vaikuttamisen lisäämiseksi. Palvelunohjauksella tarkoitan tehtäviä, joilla voidaan selvittää hoidon, tuen ja palveluiden tarvetta. Lisäksi palvelunohjauksen tehtävänä on tarkistaa, että palvelut sovitetaan yhteen sekä auttaa ja edustaa asiakasta suhteessa eri viranomaisiin.

8.3 Jatkotutkimusehdotuksia

Tämän opinnäytetyön tekeminen oli antoisa, mutta välillä raastava kokemus. Raastavuutta sen tekemisessä oli kärsivällisyyden mittaaminen. Työn tekeminen oli vaikeaa erityisesti silloin, kun etsittiin aineistoa nuorten näkökulmasta. Työn teoriaosuuteen oli vaikeaa löytää materiaalia, joka liittyi itsenäistyvien nuorten mielipiteisiin lastensuojelusta.

Näkökulma oli kuitenkin tärkeä. Halusin kohdistaa tutkimukseni kohteen selvästi nuoren omaan maailmaan. Samasta aihepiiristä voisi löytää jatkossakin paljon mielenkiintoista tutkittavaa. Tuen merkitys on olennaisen tärkeä nuoren kasvun ja kehityksen kannalta. Itsenäistyvillä nuorilla (15–17 -vuotiaat) tuen merkitys ei välttämättä vähene. Sen painopiste voi kyllä vaihdella nuoresta riippuen melkoisesti.

Tämä opinnäytetyö tehtiin tarkoituksella tukeutuen melko laajaan aihepiiriin. Se, että aineistoa kerättiin ohjaajan rooliin, toiminnan välineisiin ja palvelunohjaukseen liittyen, oli tietoinen yritys hahmottaa nuoren maailmaa sijaishuollossa. Jokainen aihealue voisi hyvin olla oman tutkimuksen arvoinen.

Tähän opinnäytetyöhön ollaan jo suunnittelemassa jatkoa kehitystehtävän muodossa. Sen keskeinen näkökulma on tutkimuksen soveltaminen käytännön työhön sijaishuollossa. Kehittämistehtävän ajatus on kehittää lasten- ja nuorten koti Kontiorinteelle malli, jossa parannetaan nuoren osallisuutta kehittämällä toiminnan välineitä vastaamaan paremmin nuoren tarpeita. Lisäksi etsitään vaihtoehtoisia menetelmiä, miten ohjaajat vastaisivat paremmin nuorten kasvatustehtävään

LÄHTEET

Berridge, D. 1999. Work with fostered children and their families. Teoksessa M. Hill, Effective ways of working with children and their families (240-255). London: Jessica Kingsley Publishers.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere. Osuuskunta Vastapaino

Halonen, J-P. Aaltonen, T. Hämäläinen, A. Karppi, S-L. Kaukinen, J. K. Lehtinen, M. ym. 2007. Syrjäytymisvaarassa olevien vajaakuntoisten nuorten kuntoutustarpeen arviointi. Vammala. Kela.

Helavirta, S. 2007. Lasten tutkimushaastattelu - Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua. Yhteiskuntapolitiikka 72. 629-640.

Helminen, M.-L. 1999. Vanhemmuuden roolikartta. Helsinki. Suomen Kuntaliitto.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2003. Tutki ja kirjoita. Helsinki. Kirjayhtymä.

Ihalainen, J. Kettunen, R. Kähäri-Wiik, K, Vuori-Kemilä, A. 2002. Kuntoutumisen mahdollisuudet. Porvoo: WSOY.

Janhonen, S. Nikkonen, M. 2001. Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki. WSOY.

Joronen, K. 2006. Perhe- nuoren elämän turva, uhka, mahdollisuus. Teoksessa J. H. (toim.), Elämä koettelee, tuki kannattelee (37-55). Juva. WS Bookwell oy.

Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki. WSOY.

Koivikko, M. & Sipari, S. 2006. Lapsen ja nuoren hyvä kuntoutus. Valkeakoski. Vajaaliikkeisten kunto ry.

Kukkola, E. 2007. Huostaanotetun lapsen osallisuus. Lahti. Lahden ammattikorkeakoulu.

Kyrönseppä, U. Rautiainen, J-M. Airio, T. 1990. Omahoitaja-menetelmä. Helsinki. Lastensuojelun keskusliitto.

Laki lapsen tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417. Lastensuojelulaki.

Linnakangas, R. & Suikkanen, A. 2004. Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Nuorisolaki 27.1.2006/72

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki. Ensi- ja turvakotien liitto.

Pösö, T. 1993. Kolme koulukotia. Tampere. Tampereen yliopisto.

Pösö, T. 2004. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa A.-M. Puonti, T. Saarnio & A. H. (toim.), Lastensuojelu tänään (202-211). Jyväskylä. Tammi.

Saarnio, T. 2004. Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala, Lastensuojelu tänään (240-255). Jyväskylä. Tammi.

Suikkanen, A. Martti, S. & Linnakangas, R. (2004). Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Talo, S. 2001. Toimintakyky-viitekehuksesta arviointiin ja mittaamiseen. Turku. Kela.

Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki (417/2007): Soveltamisopas. Helsinki. Stakes

Törrönen, M. 1999. Lasten arki laitoksessa. Helsinki. Helsinki University Press.

Uusi-Niemi-Pirhonen, M. 2008. Lastensuojelun käsikirja. (27.12.2008). Noudettu osoitteesta http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/mita_on_lastensuojelu/.

Valkonen, L. 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet. Saarijärvi. Gummerus.

YK. 1991. Lapsen oikeuksien yleisjulistus.

Poimittu 12.12.2008 osoitteesta: http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_julistu

TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

1. Taustatiedot lapsesta

- Ikä
- Lastensuojelutausta
- Onko ollut muita sijaishuoltopaikkoja?
- Miten sijaishuoltopaikan vaihtaminen sujui?
- Saitko tukea aiemman paikkasi ohjaajalta vaihdon aikana?
- Oletko vielä yhteydessä vanhaan omaohjaajaasi?
- Haluaisitko olla yhteydessä häneen?

2. Arki

- Kuvaile tyypillistä arkipäivää
- Onko tietty päiväjärjestys?
- Koetko sen hyväksi?
- Kuvaile talon sääntöjä
- Tiukat/sopivat/liian löysät
- Miten lastenkodin/jälkihuoltoyksikön arki eroaa kotiarjesta?
- Miten pidät yhteyttä vanhempiisi? (Valkosen kirja)
- Millaiset välit sinulla on vanhempiisi?
- Mitä ymmärrät sanalla vanhemmuus?
- Mikä on tärkein asia vanhemmuudessa?
- Miten ohjaajat/omaohjaaja pitää yhteyttä vanhempiisi?
- Mitä turvallisuus merkitsee sinulle?
- Mitä asioita ohjaaja tekee turvallisuuden eteen?
- Kuinka tärkeänä pidät koulunkäyntiä ja ammatin hankkimista?
- Tarvitsetko apua koulunkäynnissä?
- Heräätkö itsenäisesti?
- Saako sinua neuvoa arkitoiminnoissa (siivous/ruuanlaitto/taloudenhoito)?
- Miten suhtaudut neuvomiseen ja ohjaamiseen?
- Onko joku tietty tapa sinulle hyvä tai onko jonkun tietyn ohjaajan tapa ollut parempi (kun puhutaan jonkun käytännön asian ohjaamisesta)?
- Osaatko toimia taloudellisesti? Saatko rahasi riittämään?
- Miten ohjaaja tukee sinua tässä?
- Harrastatko jotain säännöllisesti?
- Tuetaanko sinua siinä? Kuka oli aloitteellinen harrastuksen hankinnassa?
- Missä arjen asioissa tarvitset tukea?
- Miten yksityisyyttäsi/omaa reviiriäsi kunnioitetaan?

3. Palveluverkosto

- Miten hyvin tunnet lastensuojelua?
- Tiedätkö nimeltä oman sosiaalityöntekijäsi?
- Tiedätkö, miksi olet sijoitettu sijaishuoltoon?
- Miten vaikutat omien asioitteesi suunnitteluun (kasvatussuunnitelma)?
- Onko sinulla säännölliset Asiakassuunnitelmapalaverit?
- Miten osallistut palavereissa omien asioitteesi käsittelyyn ja päättämiseen
- Millaisiksi koet ASU-palaverit?
- Osallistutko talon yhteisiin nuortokokouksiin?
- Mitä asioita siellä käsitellään?
- Mihin asioihin voit vaikuttaa nuortokokouksissa?
- Jos sinulla olisi tarve asioida virastoissa
- Miten hyvin tunnet sosiaalitoimiston, kelan, työvoimatoimiston, terveystoimen?
- Miten ohjaaja voi tukea tässä asiassa?
- Miten hän on aiemmin tukenut?

4. (psykososiaalinen) suhde ohjaajaan

- Millainen suhde sinulla on omaohjaajaan?
- Eroaako suhde jollain tavalla muista ohjaajista?
- Saatko positiivista palautetta ohjaajilta? Millaista?
- Miten sinua kohdellaan, kun et ole toiminut sovitulla tavalla?
- Anna esimerkki (jos mahdollista)
- Kun sinulla on vaikeaa...
- Voitko luottaa ohjaajiin/ohjaajaan?
- Miten tieto kulkee ohjaajien kesken?
- Haluaisitko asiaan parannusta?
- Miten sinua tuetaan?
- Mitä keinoja ohjaajien tulisi käyttää? Miksi?
- Toimivatko ohjaajat samansuuntaiset, yhteneväiset toimintatavat eri tilanteissa
- Arvostavatko ohjaajat mielestäsi sinua? Miten se näkyy?
- Mikä on mielestäsi ohjaajan tärkein tehtävä?
- Miten kaverit tukevat sinua?
- Saatko helposti uusia ystäviä?

5. Tulevaisuus

- Millainen on tulevaisuutesi?
- Missä työskentelet tai opiskelet viiden vuoden päästä?
- Mitä pyrit välttämään tulevaisuudessa?
- Onko asioita tai tilanteita, joissa haluat toimia eri tavalla kuin olet aiemmin toiminut?
- Aiotko jatkaa jälkihuollossa?
- Haluatko, että sama omaohjaaja jatkaa kanssasi työskentelyä?
- Luottavatko ohjaajat sinun ajatuksiisi ja tulevaisuudensuunnitelmiisi? Miten?

LIITE 2

TUTKIMUSLUPA

Suostun osallistumaan haastatteluun, jota tullaan käyttämään Veijo Määttäsén opinnäytetyössä. Opinnäytetyö käsittelee nuorten omia käsityksiä ja ajatuksia itsenäistymiseen liittyvistä asioista ja ohjaajien roolista itsenäistymisen tukemisessa.

Olen tietoinen, että osallistumiseni haastatteluun on vapaaehtoista, eikä se tule vaikuttamaan hoitooni nyt eikä tulevaisuudessa.

Antamani tiedot ovat salassapitovelvollisuuden piirissä.

Aineistona käytetään vain tässä haastattelussa antamiani tietoja. Tietoja käytetään raportoinnissa niin, ettei ulkopuolinen pysty yhdistämään tietoja minuun. Äänitettyä aineistoa säilytetään salassapitomääräykset huomioiden. Aineisto hävitetään asianmukaisesti analysoinnin ja raportoinnin jälkeen.

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____